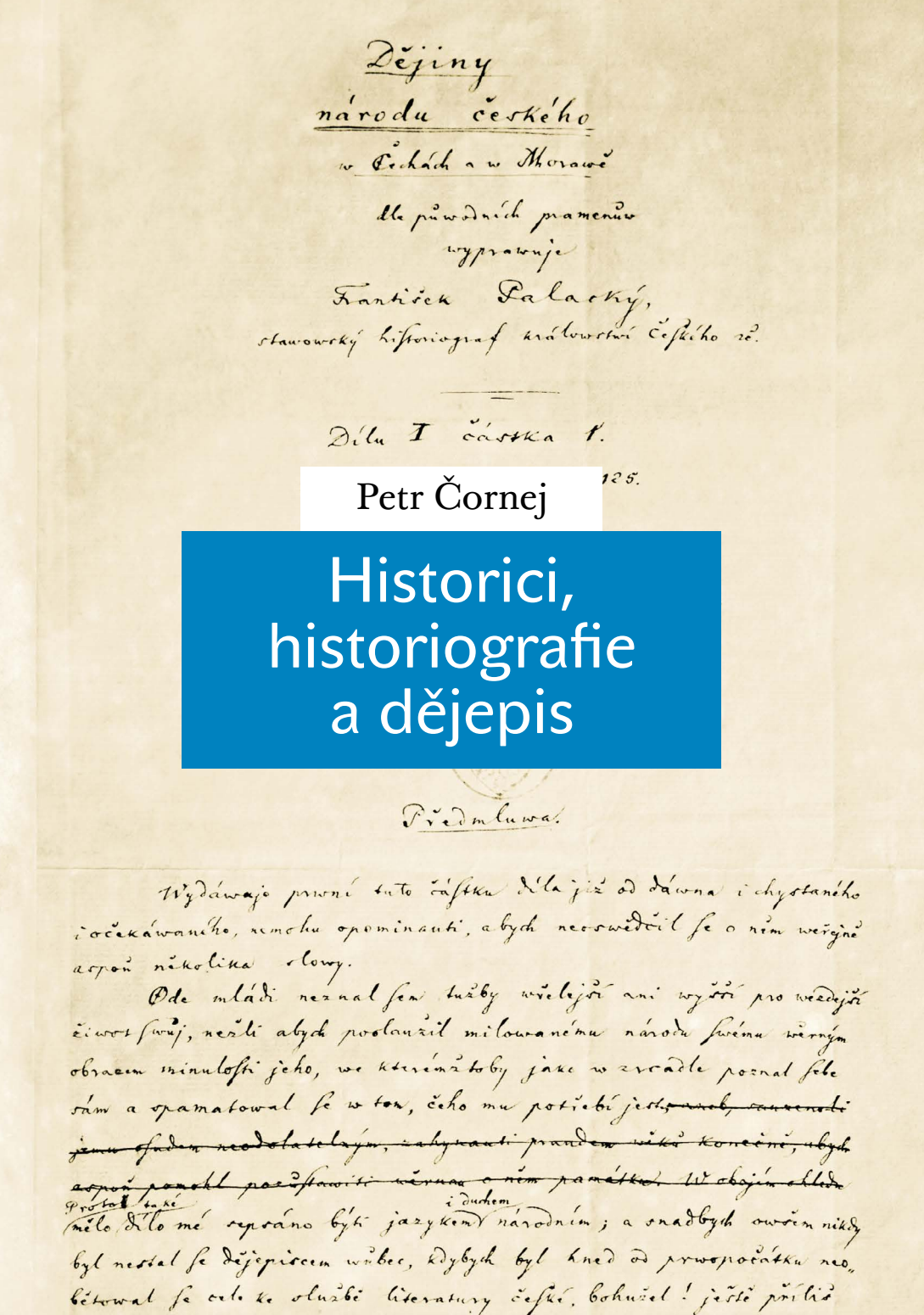
Dějiny
národu českého
w Čechách a w Morawě
dle původních pramenů
wypracowáwá
František Palacký,
stawowský historiograf království Českého atd.
Dílu I. částka 1.
1825.
Předmluwa.
Wydáwaje prwní tuto částku díla již od dáwna i chystaného i očekáwaného, nemohu opominauti, abych neoswědčil se o něm weřejně aspoň několika slowy.
Ode mládí neznal sem tužby wřelejší ani wyšší pro wšedejší život swůj, nežli abych powolaužil milovanému národu swému wěrným obrazem minulosti jeho, we kterémžto by jako we zrcadle poznal sebe sám a opamatował se w ton, čeho mu potřebí jest~~i~~ ~~[illegible]~~
~~jemu ovšem neodstatelným, zahrnauti pravdu wšeho konečně, abych aspoň poznal pozůstawiti wěrnou o něm památku. W obojím chtěl~~
Prvotní také
mělo dílo mé wypsáno být jazykem i duchem národním; a snadbych owšem nikdy byl nestal se dějepiscem wůbec, kdybych byl hned od prwopočátku neobětował se celo te službě literatury české, bohužel! ještě příliš
Petr Čornej
Historici, historiografie a dějepis

Historici, historiografie a dějepis
Studie, črty, eseje

Petr Čornej

———

Vydala Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum
Ovocný trh 3, 116 36 Praha 1
Praha 2016

Překlad Summary Ian Stone
Redakce Kamila Veselá
Jazyková korektura Libuše Komárková
Rejstřík Františka Jirousová
Grafická úprava Zdeněk Ziegler
Na obálce rukopis Dějin národu českého
v Čechách a v Moravě Františka Palackého (ČTK)
Sazba DTP Nakladatelství Karolinum
Vydání první

© Univerzita Karlova v Praze, 2016
Text © Petr Čornej, 2016
Cover photo © ČTK, 2016

ISBN 978-80-246-3276-6
ISBN 978-80-246-3309-1 (pdf)

Univerzita Karlova v Praze
Nakladatelství Karolinum 2016

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Předmluva: Tíha slibu 7

I. Místo úvodu 11
Věčný problém: Jak psát dějiny? 13

II. České obrození 31
Ke genezi Palackého pojetí husitství 33
Když František potkal Hynka 48
Václav Vladivoj Tomek, Jan Žižka a husitská epocha 76

III. Muzejčíci, Gollova škola a T. G. Masaryk 91
Vlastenecký kosmopolita Jaroslav Goll 93
Zikmund Winter a Gollova škola 120
Kořeny sporu o smysl české minulosti 140
„Tábor je náš program...“
(Masarykova návštěva v Táboře 25. března 1920) 173

IV. Zapomenutý Zdeněk Nejedlý 203
Zdeňka Nejedlého léta učňovská a vandrovní 205
Počátky vědecké práce Zdeňka Nejedlého
a její teoretická východiska 247
Hudební klub v Praze (1911–1927) 266
Křesťanův Nejedlý (s malým doplněním) 320

V. Mezi marxismem a postmodernou 333
Rozporuplný život a působení Josefa Macka
(Na okraj knihy Bohumila Jirouška) 335
Směřování Josefa Macka k historické sémantice 354

Mackův Jagellonský věk v kontextu moderní historiografie 370
Husitství v učebnicích dějepisu po roce 1989 381
Spojité nádoby 411
Vpřed i v kruhu? (Proměny české historiografie po roce 1989) 422
White nezměnil dějiny, ale pohled na ně 440

Bibliografická poznámka 465
Seznam zkratek 467
Summary 468
Jmenný rejstřík 474

PŘEDMLUVA:
Tíha slibu

I ústně dané sliby je třeba plnit. Porušení této zásady se ve starověku i středověku pokládalo za věrolomnost a zradu. Přibližně před deseti lety jsem slíbil svým absolventům Kateřině Piorecké (tehdy ještě Bláhové), Václavě Kofránkové a Milanu Ducháčkovi, nyní již etablovaným badatelům, že vyhovím jejich naléhání a ve dvou knižních svazcích vydám studie, jež si udržely poznávací či alespoň dokumentární hodnotu. První publikaci, shrnující husitologická pojednání, vydalo v předvečer mých šedesátin na počátku jara 2011 Nakladatelství Lidové noviny pod názvem *Světla a stíny husitství*. Velkou péči tehdy přípravě publikace věnovali Robert Novotný spolu s Václavou Kofránkovou a Milanem Ducháčkem. Uplynulo téměř pět let, než jsem sestavil druhý svazek. Zpoždění nastalo dílem kvůli stupňujícímu se pracovnímu zatížení a dílem je způsobil běžný životní kolotoč (úmrtí a nemoci v rodině, operace). A také jsem tentokrát zůstal na knihu sám, byť ne docela. Neobyčejně obětavě mi s její přípravou pomohla Kamila Veselá, redaktorka Nakladatelství Karolinum a rovněž moje někdejší studentka. Hlavní příčina zpoždění však tkvěla v mých rozpacích.

Každý autor bývá nejistý, předkládá-li svou práci veřejnosti, v případě bilančního ohlédnutí se jeho vnitřní pochybnosti ještě stupňují. Výběr z husitologických studií byl každopádně snazší. Napsal jsem jich mnoho, takže bylo kam sáhnout. Na poli dějin historiografie jsem srovnatelně plodný nebyl. Při revizi svých výkonů jsem překvapeně zjistil, že podstata mé činnosti ve sféře dějin dějepisectví spočívala ve vysokoškolské výuce (historii oboru jsem přednášel nepřetržitě jedenáct let na Pedagogické fakultě Univerzity Karlovy) a v soustavné recenzní i lektorské aktivitě, nikoliv v původním výzkumu. Navíc jsem několik statí z dějin historiografie, pokud se týkaly husitství, začlenil do předchozího výboru. Nezbývalo mi proto nic jiného, než do této publikace

zařadit především studie zabývající se dějepisectvím 19. a 20. století. Tím se kniha, nikoliv snad ke škodě věci, tematicky zúžila.

Vybrané texty rámují dvě teoreticky pojaté stati, jimiž jsem v posledním desetiletí kriticky reagoval na postmoderní přístup k dějinám. Netajím se odmítavým vztahem k postmoderním tezím, zvláště k názoru, že dějiny vlastně neexistují a jsou pouhým intelektuálním konstruktem. Postmoderní útok na dějiny vnímám jako součást snah postupující globalizace změnit nejen kulturní zakotvení člověka, nýbrž také jeho identitu i hodnotový svět. Představy některých filozofů i sociálních inženýrů, že dějiny činí lidi nešťastnými, a proto je nutné toto břímě zlikvidovat, pokládám za krátkozraké a absurdní. Dějiny prostě vymazat nelze, stejně jako nelze vykořenit historickou zkušenost. Nepopírám ovšem, že postmoderní podněty byly pro historiky v řadě ohledů prospěšné, donutily je například věnovat se hlouběji problematice jazyka i vyrovnat se s noetickou skepsí. Pravdivostní funkci historiografie ovšem nenarušily. K opětovnému otištění úvodní i závěrečné studie mě povzbudil zájem profesora Lubomíra Doležela, který postmoderní chápání dějin rovněž odmítá.

Pro zařazení zbývajících pojednání jsem se rozhodoval na základě tří kritérií. Prvním byl jejich materiálový přínos (studie o T. G. Masarykovi a o Zdeňkovi Nejedlém), druhým dosud přetrvávající aktuálnost (eseje o učebnicích i o výuce dějepisu na základních a středních školách) a třetím pak snaha vydat svědectví o vlastním vyrovnávání se s českou historiografií a s českými historiky. Jejich jména se v mé bibliografii opakovaně vrací: František Palacký, Václav Vladivoj Tomek, Jaroslav Goll, Zdeněk Nejedlý a Josef Macek. U posledních dvou se musím alespoň letmo zastavit.

Práce o mladém Zdeňku Nejedlém náleží k mým juveniliím, což lze snadno poznat. Rodily se na okraji inventarizace a katalogizace Nejedlého osobního fondu i jeho bohaté knihovny. Všechny je spojuje snaha postihnout rozporuplnou, leč nepřehlédnutelnou postavu českého vědeckého, kulturního i veřejného života vyváženě, neschematicky a především s cílem určit jeho místo na rozhraní doznívající obrozenecké a nastupující moderní kultury. Kolega Jiří Křesťan, autor nejlepší práce o Zdeňkovi Nejedlém, mě přesvědčil, že nové otištění mých příspěvků má snad i po desetiletích smysl. Zatímco Nejedlého

jsem jako hoch vnímal pouze prostřednictvím jeho rozhlasových projevů a doslovů k Jiráskovým románům, Josef Macek mě při osobních setkáních doslova uhranul. K našim rozhovorům došlo ovšem až poté, co jsem prožil trauma nad jeho husitologickými díly, sepsanými v první polovině padesátých let, i chvíle nadšení nad brilantním knižním esejem o Jiřím Poděbradském. U vědomí nadání, píle a zejména neuvěřitelného kulturního rozhledu temperamentního historika jsem si znovu a znovu kladl otázku jeho vědeckého směřování i lidského profilu.

Stati zde prezentované vznikaly v širokém časovém spektru několika desetiletí. Nejstarší jsem napsal v průběhu podzimu 1977 jako šestadvacetiletý elév, nejmladší pak dokončil (již v roli čerstvého důchodce) na jaře 2014. Téměř čtyři decennia jsou dlouhá doba, dostatečně ilustrující proměny mých názorů, přístupu i stylu. Z některých studií dýchá mladická naivita, jiné bych podepsal s klidem ještě dnes. Část z nich se zrodila jako doslovy, předmluvy a eseje, takže v prvním vydání postrádala poznámkový aparát. Ten jsem nyní na základě svých výpisků a dalších podkladů doplnil. Kniha tak získala alespoň formálně jednotný charakter. Uvedené prameny a odborná produkce pochopitelně odpovídají době zrodu jednotlivých statí. Prověřil jsem též všechny odkazy i citáty, což byla práce hraničící se sebetrýzněním. Za povinnost jsem považoval opravu faktografických chyb i drobné stylistické zásahy, přispívající k lepší srozumitelnosti textu.

Sliby je třeba plnit. Odevzdávám tuto práci do tisku s traumatizujícím vědomím, že poznání nikdy nekončí, že historická věda zaznamenala v posledním období kvantitativní i kvalitativní skok a že každý den nezadržitelně antikvuje dřívější zjištění. V tomto srovnání mé starší práce pochopitelně neobstojí. Každé dílo by však mělo být posuzováno především v kontextu doby, ve které vznikalo a jejíž ideovou pečeť nese.

V Praze 25. října 2015

I. MÍSTO ÚVODU

VĚČNÝ PROBLÉM: JAK PSÁT DĚJINY?

Možná některé z vás překvapím. Dějiny existují. A to nikoliv jako konstrukt či fikce, nýbrž jako souhrn všech, ve své podstatě jedinečných a neopakovatelných událostí i dalších jevů, tvořících minulost lidstva. Náleží mezi ně též události a jevy, o nichž, navzdory jejich eventuální důležitosti, nic nevíme a o nichž se ani nikdy nic nedovíme, ale které nicméně existovaly, i když nebyly zaznamenány či se údaje o nich navždy ztratily.[1] Z toho logicky vyplývá závěr, že celek dějin není postižitelný ani poznatelný, zároveň však i zjištění, že dějiny nejsou totožné s prameny. Mnozí historikové si to ale nadále myslí. Vcelku pochopitelně, neboť dějiny můžeme zkoumat výhradně prostřednictvím pramenů, jimiž jsou všechny zdroje poznání, tedy i fikce. Pramenů sice není nekonečné množství (navíc se z nejrůznějších důvodů nezachovaly pro všechna období rovnoměrně), leč přesto jich máme k dispozici tolik, že se v úplnosti nedají evidovat a zpracovat.

Neříkám vlastně nic nového. V zásadě stejný názor formuloval, byť jinými slovy a v jiném dobovém diskurzu, už v roce 1470 mistr Pavel

[1] Aby nedošlo k nedorozumění, musím na tomto místě vysvětlit, v jakém smyslu užívám pojmy *minulost* a *dějiny*. Výraz *minulost* nevztahuji výhradně k lidstvu, nýbrž i k existenci Země, resp. vesmíru, zatímco substantivum *dějiny* zahrnuje v mém pojetí právě jen minulost lidského rodu. Slovo *dějiny* tedy nechápu jako pouhé synonymum subsumující vědecká, populárně-naučná či učebnicová zpracování lidské minulosti. Vždy je nutné rozlišovat jedinečné, jediné a jedny *dějiny* (souhrn všech událostí a jevů) od *dějin psaných* (operujících pouze s vybraným souborem faktů), resp. *dějin-textu*, které jsou výsledkem historikovy badatelské a literární práce. Obdobně např. Popper, Karl Raimund: *Otevřená společnost a její nepřátelé 2. Vlna proroctví: Hegel, Marx a co následovalo*, Praha 1994, s. 230; Beneš, Zdeněk: *Fakt, slovo, znak (Pět tezí ke vztahu sémiologie a historie)*, in: Verba et historia. Igoru Němcovi k 80. narozeninám, P. Nejedlý – M. Vajdlová (edd.) za spolupráce B. Lehečky, Praha 2005, s. 21–22; na s. 27–28 seznam relevantní, zejména německy psané literatury, k našemu tématu). K potřebě nesměšovat dvojí základní význam pojmu *dějiny* naposledy Janoušek, Pavel: *Ztracená literární historie aneb Hledání Levelu 2*, ČL 54, 2006, s. 36.

Žídek, když napsal: „… zákon božie jest věc jistá, svatými lidmi spevněná, nemajíc proti sobě žádné mieti odpory, ale kroniky nejsú tak jistá věc…, neb kroniky jsú jako básně…“[2] Středověký vzdělanec věděl, že dějiny lidstva zná v úplnosti pouze tvůrce jejich plánu Bůh, zatímco historik jako omylný, nedokonalý člověk zahlédne a ze svého hlediska, případně metodou zjevné kompilace („bera jeden od druhého, jako by vodu přelévali“)[3] převypráví pouhé útržky obrovitého celku. Potýkáme se tedy v podstatě, jak nezapomíná upozorňovat Umberto Eco, neustále s týmiž problémy jako naši dávní předchůdci.

Ačkoliv minulost lidstva v její autenticitě, mnohovrstevnatosti a polydimenzionálnosti nelze uchopit, existuje historie jako věda zabývající se lidmi v určité společnosti a v určitém čase. Tato sociologická definice však zní poněkud kostrbatě. Asi by bylo lépe vyjít z pojetí Karla Raimunda Poppera a prohlásit, že předmětem historie jsou lidé, jejich činnost a jejich představy nahlížené v čase a prostoru, základních souřadnicích, v nichž dějiny vnímáme.[4] Historické poznání, vázané na paměť a jazyk jako konstitutivní element lidské kultury, je dostupné výhradně ve slovesné formě.[5] Proto, mám-li na mysli historickou vědu, používám raději pojem *historiografie* než *historie*. Existují sice pokusy o zachycení a vyjádření některých dějinných událostí a jevů prostřednictvím speciálních „jazyků“ (obrazů, matematických symbolů atd.), nejsou však v historikově práci určující a mívají zpravidla jen charakter ilustrací (tabulky, grafy).

Jedinečnost a neopakovatelnost dějinných jevů, nemožnost slovesného díla reprodukovat plnost minulého života i přítomnost imaginace v historikově práci vedly ve druhé polovině 20. století ke zpochybnění historiografie jako vědy.[6] V období romantismu se tvrdilo, že je vědou

---

2 *M. Pavla Žídka Spravovna*, Z. V. Tobolka (ed.), Praha 1908, s. 78.

3 Tamtéž.

4 K. R. Popper: *Otevřená společnost a její nepřátelé 2*, s. 237–238.

5 Podrobně k tomu Marek, Jaroslav: *Příspěvky k typologii historikova textu*, ČČH 91, 1993, zvl. s. 539; týž: *Historické dílo jako text*, in: In Memoriam Josefa Macka (1922–1991), M. Polívka – F. Šmahel (edd.), Praha 1996, s. 318.

6 Zpochybnění vědeckého charakteru historiografie a zdůraznění jejího v podstatě literárního charakteru bývá nejčastěji spojováno s tzv. lingvistickým obratem a jménem amerického badatele Haydena Whitea a jeho knihami *Metahistory: The Historical Imagination in Nineteenth Century Europe*, Baltimore 1973; *Tropics of Discours: Essays in Cultural*

i uměním, závažné výhrady vůči vědeckému charakteru historiografie se ozvaly až po zhroucení iluze pozitivisticky (resp. empiricko-kriticky) orientovaného dějepisectví o objektivním, bezpředsudečném poznání minulosti ve smyslu Rankovy devízy zjistit „wie es eigentlich gewesen ist".[7] Další kritické připomínky se pak příznačně objevily v souvislosti s otřesy a pády velkých ideologií, opírajících svou legitimitu o domnělé historické zákonitosti, ve skutečnosti však o modifikovanou judaisticko-křesťanskou představu, že dějiny mají svůj smysl, směr i cíl a úkolem historie i historiků je odhalovat a ilustrovat plán univerzálně platné boží prozřetelnosti.[8]

Doklady o subjektivním a v podstatě nevědeckém charakteru historiografie snášeli a snášejí jak nehistorikové, což je vcelku pochopitelné, tak i někteří historikové, nonkonformně reflektující vlastní obor.[9] Jejich námitky se dají souhrnně označit jako noetická skepse. Pokusím se zde uvést alespoň ty nejzávažnější. K diskusi vyzývá už otázka pramenů, které jsou sice historickými skutečnostmi samy o sobě, avšak vesměs nezachycují dějinnou skutečnost přímo, nýbrž ji určitým způsobem interpretují. To se pochopitelně týká naprosté většiny historických dokladů, ať již psaných, tj. textů v původním, užším slova smyslu, obrazových, ústních, zvukových, tak i informací předávaných interaktivními médii. Historik tak vlastně provádí interpretaci interpretací, podmíněnou

---

Criticism, Baltimore 1978. O něco dříve však s obdobně provokativními otázkami vystoupil francouzský znalec antického starověku Veyne, Paul: *Ako písať o dějinách*, Bratislava 1998 (*Comment on écrit l'histoire: Essai d'épistémologie*, Paris 1971), resp. již v šedesátých letech historikové angličtí (Robert Scholes, Robert Kellogg aj.). U nás se často zapomíná, že mnohými z těchto problémů se zabýval již hluboko v 19. století Johann Gustav Droysen, který studoval a klasifikoval způsoby ztvárnění látky zpracovávané historiky. Nejen na jeho podněty navázalo pak kolem roku 1975 současné německé bádání. Přehledně k problému tzv. lingvistického obratu např. Iggers, Georg G.: *Dějepisectví ve 20. století. Od vědecké objektivity k postmoderní výzvě*, Praha 2002 [1997], s. 111–124.

7 K tomu např. Carr, Edward Hallett: *Co je historie?*, Praha 1967 [1961], s. 10–12; nebo Marek, Jaroslav: *O historismu a dějepisectví*, Praha 1992, s. 22–30.

8 O blízkosti platonského, judaistického a křesťanského konceptu s Hegelovým a marxistickým pojetím dějin obšírně např. K. R. Popper: *Otevřená společnost a její nepřátelé 2*, s. 9–164. Analogie zdůraznil Le Goff, Jacques: *Hledání středověku. Rozhovor s Jeanem Mauricem de Montremy*, Praha 2005, s. 106–107; nepřímo též Čornej, Petr: *Vavřincova vylidněná Praha*, ČL 52, 2004, s. 301–302.

9 Viz zde poznámku č. 7.

nejen faktory objektivní, ale povýtce subjektivní povahy.[10] Poněvadž však nemůže postihnout minulost v celém jejím rozměru, zkoumá toliko dílčí jevy, a to především na základě subjektivního výběru. Své poznatky ale přesto nedokáže plnohodnotně sdělit, protože se vyjadřuje pomocí nedokonalého a proměňujícího se jazyka, který nikdy nepojmenuje složitost a mnohovrstevnatost zmizelé reality. Reprodukční kapacita prostředků, jimiž lidský jazyk disponuje, je limitovaná a nedostačující, neboť jazyk má, jak říkají Roman Ingarden a Lubomír Doležel, slabou performativní sílu. Není zkrátka v jeho možnostech oživit dějinnou skutečnost v její plnosti ani stvořit aktuální svět, jenž by existoval nezávisle na jazyku.[11]

Problém sui generis pak představuje prostá lidská zkušenost, která je nepřenosná. Historik se nemůže ocitnout v době, již zkoumá, prožít ji a stát se jedním z účastníků tehdejšího dění. Nebo se snad umíte plně vžít do role čtenáře Máchova *Máje* z roku 1836? Tento přesun není uskutečnitelný ani v případě, kdy historik píše o období, jež sám prožil. Na zmizelou realitu pohlíží člověk rastrem vzpomínek a pocitů, tedy jinou optikou, podmíněnou změněnou situací. Práce historika je tudíž bez nadsázky tragická. Bez přímé zkušenosti minulost plně neobjasní, kdyby si však navlékl kůži aktéra zkoumaných historických problémů, ztratil by sám sebe. Tento rozpor je neřešitelný a zakoušíme jej sami na sobě. Mám tu na mysli například prudké a z rozdílné generační zkušenosti vyvěrající diskuse nad pracovními verzemi kapitol koncipovaných pro *Dějiny české literatury 1945–1989*. I při maximální snaze o objektivní poznání a o redukování mimovědeckých aspektů, projektuje totiž badatel do zkoumané minulosti vlastní individualitu, včetně své zkušenosti, svého psychického ustrojení a světonázorového stanoviska, tedy anachronismy narušující postulát důsledného historismu.[12] Psát „čistou pravdu“ (pomineme-li ovšem pravdy banální), byť se tímto sloganem zaklíná, zkrátka nemůže.

Četné z uvedených výhrad na adresu historiografie a historiků jsou starého data a pouze shrnují či opakují diference, které dělí přírodní

[10] K interpretacím v humanitních vědách Eco, Umberto: *O zrcadlech a jiné eseje. Znak, reprezentace, iluze, obraz*, Praha 2002, s. 413–430, zvláště s. 427–429.

[11] Doležel, Lubomír: *Identita literárního díla*, Brno – Praha 2004, s. 47–48.

[12] J. Marek: *Historické dílo jako text*, s. 324.

a technické vědy *(science)* od věd společenských *(humanities)*, resp. v starším, Diltheyově pojetí vědy nomotetické od idiografických.[13] Odtud už je pouze krůček k závěru, že dějiny, jak je prezentují historikové, neexistují, jsou toliko konstruktem či fikcí. Toto dnes módní dogma ale na historii pouze aplikuje výrok dávných sofistů: „Nic není, je-li něco, nemůžeme to poznat, můžeme-li to poznat, nemůžeme to sdělit."

Možná některé z vás překvapím podruhé. Většinu současných českých historiků otázky, jimiž se tu právě zabýváme, vůbec nezajímají. Tzv. lingvistický obrat část z nich dodnes nezaregistrovala, jména Rolanda Barthese a Haydena Whitea k nim doléhají slabou ozvěnou a postrukturalistické teorie pokládají za duchamorná cvičení a spekulativní hrátky, sdělované nesrozumitelným jazykem, přesyceným termíny z oblasti filozofie a formální logiky. Ke svému postoji mají pádné důvody. Uvedu zde jen některé.

Kdyby historiografii tvořila výhradně fikce, nepotřebovala by badatelské pole. Její badatelské pole přitom existuje. Vymezují je prameny, bez nichž historik ztrácí půdu pod nohama; dané doklady mu totiž naznačují i hranice pravděpodobného a možného. Pomocí prověřených, vyzkoušených a neustále zdokonalovaných technik i metod a kladením nových otázek lze prameny přimět k hlubším výpovědím o dějinné skutečnosti. V posledních desetiletích byly tyto metody a techniky v úsilí postihnout autentičnost minulého natolik propracovány, že umožňují rozkrýt nejrůznější významové plány a zjistit, co prameny bezděčně prozrazují i o čem, což bývá někdy nejdůležitější, záměrně mlčí.[14] Všechny tyto výpovědi mají ale buď povahu banálních pravd, nebo jen dílčích poznatků, které historik skládá a lepí do provizorního tvaru, jemuž propůjčuje logickou strukturu. Činí tak obvykle zpětně, ale protože zkoumá jevy a události uspořádané v chronologické posloupnosti, opírá se zpravidla o kauzální nexus. Ten rovněž není spekulací ani fikcí, neboť existuje v přírodě i v lidském konání.[15] Jen pro ilustraci: Sotva lze popřít časovou posloupnost a příčinnou souvislost pražského jara, srpnové intervence vojsk Varšavské smlouvy a tzv. normalizace; kritické

[13] G. G. Iggers: *Dějepisectví ve 20. století*, s. 41–43.

[14] Marek, Jaroslav: *Historie mezi teorií a praxí*, ČČH 96, 1998, s. 779–802, zvláště s. 792–794.

[15] K. R. Popper: *Otevřená společnost a její nepřátelé 2*, *s.* 223–226. K. R. Popper ovšem dodává, že kauzální nexus je z hlediska zobecňujících věd triviální záležitost.

odezvě Máchova *Máje* předcházelo jeho knižní vydání atd. Dějiny se z tohoto pohledu nejeví jako konstrukt či fikce, nýbrž jako rekonstrukce minulosti založená na zřetězení nezpochybnitelných faktů a na logických argumentech, zkrátka jako výsledek bádání, které má svůj řád a smysl. Tento noetický optimismus vyvěrá i z neustále se rozšiřujícího tematického záběru historického bádání, zvláště plodného na hranici setkání s jinými vědeckými obory (geografií, antropologií, demografií, klimatologií atd.),[16] i z obohacování a zpřesňování metod. Pravdivostní funkci historie lze pak jen obtížně zpochybnit.[17]

V podstatě tak proti sobě stojí dva názory – skeptický, dokládající nemožnost úsilí pravdivě uchopit minulost, a pozitivní, spoléhající na permanentní zdokonalování a prohlubování vědeckého poznání. Ve skutečnosti jde ovšem o dvě obtížně slučitelné roviny nazírání. Na jedné straně filozofickou, na straně druhé pak řemeslnou. Soubor metod a technik, nutných k rozpoznání dílčích problémů minulosti, si lze jistě s větším či menším zdarem školským způsobem osvojit, k postižení a výkladu komplikovanějších jevů však nestačí. Zde přicházejí ke slovu badatelova tvůrčí schopnost a imaginace.[18] Vědecká kreativita a řemeslná zdatnost by neměly stát proti sobě, ideální je, když se tvořivost pojí s bezpečně zvládnutým řemeslem. V případě některých badatelů se však tyto složky neprolnou vůbec, jindy až dodatečně. U géniů to nemusí být ke škodě věci.

Nejznámější je v tomto směru případ Františka Palackého. Hodslavický rodák měl svou koncepci husitství hotovou již před rokem 1823, tedy dříve, než se začal tímto obdobím vědecky zabývat. Když pak v letech 1843–1851 provedl na základě dlouholetého pramenného výzkumu znamenitou (a v podstatě dosud platnou) rekonstrukci tzv.

---

[16] Toto programové obohacování historie jinými obory je příznačné pro slavnou francouzskou školu Annales. Viz k tomu vzpomínky, které publikoval formou rozhovoru Le Goff, Jacques: *Život v znamení historie. Rozhovory s Marcom Hergonom*, Bratislava 2003, s. 200–212; a dále Burke, Peter: *Francouzská revoluce v dějepisectví. Škola Annales* (*1929–1989*), Praha 2004, s. 61–77; z české strany Marek, Jaroslav – Šmahel, František: *Škola Annales v zrcadle českého dějepisectví*, ČČH 97, 1999, s. 1–18; Válka, Josef: *Historiografie před koncem tisíciletí*, ČMM 119, 2000, s. 443–446.

[17] Doležel, Lubomír: *Fikční a historický narativ: setkání s postmoderní výzvou*, ČL 50, 2002, zvláště s. 345–347.

[18] J. Marek: *Historické dílo jako text*, s. 319, 324.

událostních dějin husitské epochy,[19] neovlivnil tento badatelský výkon zpětně jeho starší náhledy a hodnocení.[20] Husitství zůstalo v Palackého pojetí pokrokovým národním a náboženským hnutím, předjímajícím velké evropské reformace i demokratické revoluce nové doby.[21] Nemohlo tomu být jinak, neboť autorova koncepce vyrůstala z metafyzického předpokladu. Nejvyšší, věčnou a neproměnnou jistotou je Bůh a dějiny lidstva jsou cestou k božnosti. Ještě před dvaceti lety bych se styděl zeptat, ve věku postmoderny, posthistorie a virtuálních dějin však položím provokativní otázku: Jak by asi vyhlížela Palackého koncepce husitství a českých dějin, kdyby se její tvůrce nenarodil v evangelické, nýbrž v katolické rodině?

Palackého kauza je nadmíru poučná. Ukazuje, že historické bádání opravdu nevnímá dějinnou realitu výhradně prizmatem kriticky analyzovaných a očištěných pramenů, nýbrž i prizmatem subjektivních náhledů. Z této pasti se nikdo nevyvleče. Subjektivní a dobová omezení se v menší míře projevují jak v „technické" složce historikovy práce (heuristice, kritické analýze pramenů a v prosté kauzální rekonstrukci dění), tak především v koncepci, syžetizaci a hodnocení.

Záměrné i bezděčné promítání vlastních zkušeností a hodnotových postojů do minulosti existovalo vždy, kritice však vystavujeme zvláště dějepisectví 19. a 20. století. Pravděpodobně proto, že je nám nejbližší a že se s ním musíme dosud vyrovnávat. Anachronismy, vzniklé v důsledku projektování aktuální zkušenosti (i společenské a politické objednávky) do výkladů minulosti, nás dráždí a přispívají ke zpochybnění vědeckého charakteru historiografie. Opět uvedu příklad: Už na rozhraní 19. a 20. věku promítali němečtí a italští historikové do středověkých dějin vlastní zkušenost jak s fenoménem masových sociálních a politických hnutí, která ovšem vznikla až v procesu tzv. průmyslové revoluce, tak s podnikatelským duchem kapitalismu. Ve spojení se soudobými ekonomickými a sociologickými teoriemi tak

[19] Rekonstrukcí tu chápu sestavení chronologického sledu událostí (doložených díky dochovaným pramenům často den po dni), které pozdější bádání už jen mírně zpřesnilo. Palackého pojetí českých dějin, včetně husitství, je ovšem konstruktem vystavěným na základě jeho filozofické a konfesijní orientace.

[20] Správně to postřehl Válka, Josef: *Než se stal historikem*, Dějiny a současnost 20, 1998, č. 3, s. 12.

[21] Kořalka, Jiří: *František Palacký (1798–1876). Životopis*, Praha 1998, s. 348–355.

sice na jedné straně položili pramenům nové otázky a ustavili obor sociálních a hospodářských dějin, na straně druhé ale poznávání předprůmyslových období spíše zatemnili.[22] Absolutizací těchto přístupů byl, jak všichni víme, marxismus.

Tyto příklady jsem uvedl záměrně. Neexistuje totiž historiografický text, který by nebyl podmíněn dobou svého vzniku. Stejně jako každý jiný text je dějinně zakotven, a přestože primárně plní jinou funkci než umělecké dílo, je také znakem.[23] Postupem času, paralelně s tím, jak historiografie zpřesňuje své poznatky, vypovídá zastarávající vědecké dílo stále více o svém autorovi a o době, v níž psal, než o časovém úseku, jímž se zabývá. Zvláště vděčné jsou z tohoto hlediska velké syntézy, v nichž dobová podmíněnost vyvstává naprosto zřetelně. V dané souvislosti se přímo vnucuje otázka, zda má smysl velké syntetické práce (dějiny států, národů, ale i výtvarného umění či literatur, eventuálně dějiny určité epochy) vůbec psát, zda nutně nejsou mrtvě narozeným dítětem, zastaralým už ve chvíli svého vzniku.[24]

Nicméně jistě vás nepřekvapím, když prohlásím, že podle mého mínění smysl mají. Z dosavadního výkladu, alespoň doufám, vyplynulo, že každá generace se s dějinami vyrovnává po svém a má právo sestavit a prezentovat svůj vlastní obraz minulosti. To je zcela legitimní úsilí. Bez významu ovšem není, že velké historické syntézy shrnují a usoustavňují poznatky vědy v určité fázi a sdělují, jaké otázky si ve své době výzkum kladl, jak k nim přistupoval a k jakým výsledkům dospěl. Provést takovou inventuru je čas od času nezbytné už z důvodu další orientace historického bádání.

Tím naléhavěji zní ovšem otázka, jak psát dějiny a zvláště historické syntézy. Problém to není zdaleka nový. Sledovat jej můžeme už v období renesančního humanismu, který odvrhl kronikářský přístup a v žánru tzv. historií razil právo autora na výběr zajímavých dějinných událostí propojených ve vyšší tematické celky a sdělovaných

---

[22] Horský, Jan: *Noetika kulturních věd Maxe Webera a české dějepisectví*, Ústí nad Labem 1994, s. 35–38, 47–48.

[23] J. Marek: *Historické dílo jako text*, s. 324–325.

[24] Čornej, Petr: *Nové syntézy starších českých dějin*, in: Česko-slovenská historická ročenka, Brno 2003, s. 146.

atraktivním způsobem.[25] Právě na těchto textech, přeplněných fiktivními monology a dialogy podle antického vzoru, by se postmoderní kritika mohla náležitě vyřádit. Tak daleko proti toku času však nepůjdeme, setrváme u moderní české historiografie, i když ta svá hledání a tápání zpravidla neodívala do roucha teoretických statí.

Již v čase dokončování monumentálních Palackého *Dějin národu českého v Čechách a v Moravě,* tedy po roce 1870, řešila tehdejší historiografie otázku, jaký má být v historické syntéze poměr tzv. událostních dějin, tj. na chronologické ose uspořádaného dynamického vyprávění, a statických (tedy deskriptivních, resp. analytických a strukturních) složek, kdy historik v roli vypravěče zastaví čas a synchronně objasní určitý problém. Logická následnost dějů přitom nesmí být narušena. Ruku v ruce s tímto problémem se hlásil o slovo také požadavek nekoncentrovat pozornost pouze na tzv. velké dějiny (politické události, války, významné osobnosti), ale i na tzv. každodennost, která je nedílnou součástí historie. Václav Vladivoj Tomek v druhé velké moderní syntéze českých dějin, *Dějepisu města Prahy*, odpověděl na tuto výzvu víceméně mechanicky. Rytmus událostních dějin přerušoval rozsáhlými deskriptivními partiemi, které se postupně, s tím jak přibývalo pramenného materiálu, rozrůstaly do samostatných svazků.[26]

Třetí velká syntéza, Laichtrovy *České dějiny*, zahájená roku 1912 zásluhou Václava Novotného a Rudolfa Urbánka, se pokusila do důsledku dovést požadavky pozitivistické (tj. empiricko-kritické) historiografie, shrnuté na přelomu let 1888 a 1889 Jaroslavem Gollem.[27] Vyčerpávající heuristika, kritické prověření každého faktu a jeho zasazení do všech relevantních souvislostí však nevedly k celistvému zobrazení

---

[25] Kopecký, Milan: *„Historie" a „kronika" jako žánry renesanční literatury*, SPFFBU D 27, 1980, s. 51–60.

[26] Tomkův *Dějepis města Prahy I–III* (Praha 1855, 1871, 1875) obsahuje pasáže věnované pražskému místopisu a pražskému obyvatelstvu, jež následují po výkladech či před výklady o politickém dění. Naproti tomu svazek *V* (Praha 1881) má vysloveně charakter soupisu, díly *VIII* (Praha 1891) a *IX* (Praha 1893), obsahující popisy Prahy, jejího okolí i průhledy do každodennosti, se od výkladu politických dějin oprostily.

[27] Goll, Jaroslav: *Dějiny a dějepis*, Athenaeum 6, 1888/1889, s. 73–77, 93–103; přetisk in: Goll, Jaroslav: *Vybrané spisy drobné* I, Praha 1928, s. 1–27. K této programové stati výstižně Jaroslav Marek (*Jaroslav* Goll, Praha 1991, s. 197–200) a Josef Válka (*Historiografie před koncem tisíciletí*, s. 439–440).

minulosti.[28] Přemíra faktografie, nehierarchizování údajů v představě, že každý je důležitý, a četné rozsáhlé digrese přivodily pád iluze, že shromáždění a prověření všech dostupných pramenů automaticky vyústí v objektivní a celistvé vykreslení dějin. Nevznikl ani objektivní obraz minulosti, ani syntéza, ale zrodilo se dodnes užitečné faktografické kompendium.[29]

Problém jak psát dějiny se v českém prostředí významně projevil právě kolem roku 1910. Byl to jistě důsledek obliby Geisteswissenschaft, ale také střetu scientismu a imaginace, německé debaty o poměru hromadných (kolektivních) a individuálních jevů v dějinách a v neposlední řadě i ztráty společensky prestižního postavení historiografie následkem prohlubující se vědecké specializace.[30] Odpovědí na tyto výzvy byl, kromě vleklého sporu o smysl českých dějin, vznik dvou paradigmatických textů českého dějepisectví – Pekařovy *Knihy o Kosti*[31] a Šustových *Dvou knih českých dějin*[32]. Poměr narativních a strukturních složek, tzv. velkých a kulturních dějin (včetně dějin každodennosti), scientismu a imaginace je tu řešen programově a obdobně, byť v obráceném gardu.[33] Oba texty přitom neskrývaly ambici zůstat součástí dobových literárních trendů. Jejich touha postihnout vůni a barvu

---

[28] Mám na mysli Novotného díly *Českých dějin I/1–I/4* (Praha 1912–1937) a svazky Urbánkovy, tedy *České dějiny III/1–III/4* (Praha 1915–1962). Charakteristika uvedená v hlavním textu se však netýká (či pouze částečně) dalších autorů (J. V. Šimák, Josef Šusta, F. M. Bartoš), kteří do Laichtrových *Českých dějin* svými svazky přispěli.

[29] Na dílo Václava Novotného a Rudolfa Urbánka existují i dnes mezi historiky různé názory, přidržuji se hodnocení, které podali František Kutnar a Jaroslav Marek (*Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví. Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století*, 2. vydání, Praha 1997, s. 543–544 a 705–706).

[30] Ideologicky a politicky podmíněně Vojtěch, Tomáš: *Česká historiografie a pozitivismus. Světonázorové a metodologické aspekty*, Praha 1984, s. 55–61.

[31] Pekař, Josef: *Kniha o Kosti. Kus české historie* 1–2, Praha 1909–1911.

[32] Šusta, Josef: *Dvě knihy českých dějin. Kus středověké historie našeho kraje. Kniha první: Poslední Přemyslovci a jejich dědictví 1300–1308*, Praha 1917; *Kniha druhá: Počátky lucemburské 1308–1320*, Praha 1919.

[33] K oběma stěžejním textům v rámci českého i evropského F. Kutnar – J. Marek: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, s. 493–494, 505–506. Viz též Lachův doslov k reprintu *Dvou knih českých dějin* Josefa Šusty (Lach, Jiří: *Životní osudy historika Josefa Šusty*, in: J. Šusta: Dvě knihy českých dějin 2. Počátky lucemburské 1308–1320, Praha 2002, dodatky, s. 1–42); dále Kutnar, František: *Místo Pekařovy Knihy o Kosti v českém dějepisectví*, in: J. Pekař, Kniha o Kosti, 4. vydání, Praha 1970, s. 337–341. Bohatou (a namnoze polemickou) literaturu týkající se geneze *Knihy o Kosti* zde neeviduji.

zmizelých dob korespondovala s impresionismem, který ve stejné době ovlivnil stěžejní dílo evropské historiografie a kulturologie, Huizingův *Podzim středověku* (1919). Na okraj připomínám, že se Pekařova i Šustova práce rodily v době, kdy Jaroslav Vlček dokončoval *Dějiny české literatury* (1893–1921), čin v literární historii srovnatelný s dílem Palackého, a kdy Jan Jakubec zveřejnil první verzi svých literárních dějin.[34] Šustovo a Pekařovo impresivní ztvárnění, usilující vyložit hmotnou i duchovní kulturu z měnícího se ducha doby, nalezlo pak na literárněhistorickém poli obdobu v díle Arna Nováka.[35]

Pekařovým a Šustovým vkladem diskuse o psaní dějin nekončila, spíše začínala. Pokračoval v ní Pekař kontroverzní a dodnes nepochopenou tetralogií, ve skutečnosti trilogií *Žižka a jeho doba*.[36] V české historiografii tvoří tento spis jakýsi pendant k Čapkově noetické trilogii. První dva díly – toť charakteristika a kritická analýza všech relevantních pramenů. Na stránkách třetího dílu, v zásadě narativně pojatého, podává autor svůj obraz Žižky a husitství. Svým čtenářům tak nepřímo vzkazuje: „Podívejte se, na základě dostupných, ovšem neúplně zachovaných pramenů takhle vidím Žižku a husitskou revoluci já, Josef Pekař. Každý z vás podle stejných pramenů, jiné nejsou k dispozici, může sestavit obdobně logický, ale jiný obraz." Skepse k objektivnímu poznání minulosti tu byla vyslovena dávno před postmodernou.[37]

---

[34] Jakubec, Jan: *Dějiny literatury české. Od nejstarších dob do probuzení politického*, Praha 1911. K situaci české literární historie v kontextu humanitních věd na přelomu 19. a 20. století a ke vztahům mezi Jakubcem a Vlčkem podrobně (i s rozsáhlou literaturou předmětu) Bláhová, Kateřina: *České dějepisectví v dialogu s Evropou (1890–1914)*, Praha 2009. Viz také studii Bláhová, Kateřina: *Historie literární a Gollova škola*, in: Jaroslav Goll a jeho žáci, B. Jiroušek – J. Blüml – D. Blůmlová (edd.), České Budějovice 2005, s. 319–328.

[35] Ze syntéz, v nichž je tento přístup zjevný, viz Novákovu pasáž in: *Československá vlastivěda* 3, Praha 1933; samostatně: Novák, Arne: *Dějiny českého písemnictví*, A. Grund (ed.), Praha 1946. Novákovo okouzlení Pekařem, Šustou, F. X. Šaldou i diltheyovským intuitivismem je zřejmé v kulturněhistorické eseji *Praha barokní*, Praha 1915.

[36] Pekař, Josef: *Žižka a jeho doba* 1–4, Praha 1927–1933.

[37] Z novější literatury k Pekařovu spisu o Žižkovi Marek, Jaroslav: *Pekařovo dílo v proměnách dobového dějepisectví*, in: Pekařovské studie, E. Kantůrková (ed.), Praha 1995, s. 175–177; Šmahel, František: *Josef Pekař, husitství a smysl českých dějin*, in: J. Pekař, Žižka a jeho doba, fotoreprint, Praha 1992, s. XXI–XXV; a Válka, Josef: *Změny paradigmat v moderní husitologii: Pekař a Šmahel*, in: Verba in imaginibus. Františku Šmahelovi k 70. narozeninám, M. Nodl – P. Sommer – E. Doležalová (edd.), Praha 2004, s. 19–39.

Lze považovat za paradox, že právě proti Pekařovi a Šustovi zaútočila mladší generace historiků, kteří pod vedením Jana Slavíka rozpoutali v polovině třicátých let noetickou diskusi a oba jmenované badatele obvinili z nedostatku teoretického myšlení a lpění na zastaralých pozitivistických principech.[38] Útočili ovšem na ikony, na symboly, na autority, které již dávno nehájily objektivistické postuláty, opakované pouze z úcty k váženému učiteli Jaroslavu Gollovi.[39] Věda si prostě vynucovala jiné přístupy než v letech 1888–1889. Noetickou diskusi bohužel přerušilo drama Mnichova a okupace. Zůstaly z ní alespoň cenné střípky. Patří mezi ně zvláště Slavíkovy pokusy o sémantickou analýzu, poznání, že proniknout do minulosti můžeme teprve tehdy, když odkryjeme příkrov slov a pochopíme dobový jazyk.[40] Náleží sem ale též Kalistovo pojetí duchových dějin, nikoliv náhodou nedávno znovu publikované,[41] i Kutnarovy strukturalismem poučené práce o tvářnosti obrozenského lidu, anticipující pozdější studium dějin mentalit.[42]

---

38 Hlavní Slavíkovy polemické práce *(Pekař kontra Masaryk, Dějiny a přítomnost, Básnická perioda českého dějepisectví)* znovu vydány in: Spor o smysl českých dějin 1895–1938, M. Havelka (ed.), Praha 1995, s. 599–672, 739–747. K noetické diskusi Petráň, Josef: *Spor o smysl dějin a dějepisu*, in: Václav Husa. Velké osobnosti filozofické fakulty Univerzity Karlovy 4, Praha 1989, s. 46–62; Havelka, Miloš: *Dějiny a smysl. Obsah, akcenty a posuny „české otázky" 1895–1989*, Praha 2001, s. 111–118; Bouček, Jaroslav: *Jan Slavík. Příběh zakázaného historika*, Praha 2002, s.78–99.

39 Beneš, Zdeněk: *Gollovec Josef Pekař?*, in: Jaroslav Goll a jeho žáci, s. 340.

40 Slavíkovy zapomenuté podněty oživily českou historiografii až po dlouhých desetiletích, neboť sazba zásadní stati k tomuto problému byla bohužel v roce 1970 rozmetána a studie mohla vyjít až po listopadu 1989. Viz Macek, Josef: *Historická sémantika*, ČČH 89, 1991, s. 1–30.

41 Kalista, Zdeněk: *Cesty historikovy*, Praha 1947; *Cesty historikova myšlení*, Praha 2002. K tomu blíže: Beneš, Zdeněk: *Zdeněk Kalista a česká rozumějící historiografie*, in: Z. Kalista: Cesty historikova myšlení, s. 5–19.

42 Kutnar, František: *Sociálně myšlenková tvářnost obrozenského lidu. Trojí pohled na český obrozenský lid jako příspěvek k jeho duchovním dějinám*, Praha 1948; *K otázce struktury historického faktu*, Filosofický časopis 17, 1969, s. 28–32; *Obrozenské vlastenectví a nacionalismus. Příspěvek k národnímu a společenskému obsahu češství doby obrozenské*, Praha 2003. Posledně uvedená Kutnarova práce byla dokončena v roce 1939, ale za nacistického a komunistického režimu nesměla být vydána. Ke Kutnarovým pracím např. Štefek, Karel: *K problematice strukturalismu v Kutnarově díle*, in: Podíl Františka Kutnara a agrárního dějepisectví na formování obrazu české minulosti. Z Českého ráje a Podkrkonoší – Supplementum 4, Semily 1998, s. 184–191.

Snad mi prominete tento exkurz do dějin české historiografie. Chtěl jsem připomenout, že české dějepisectví zdaleka nebylo tak neteoretické, jak se mu vytýká. Většina historiků však raději řeší metodologické problémy v praxi. Platí to i dnes. Stačí se jen podívat na tři řady souběžně vydávaných českých dějin (mimochodem ani jednu z nich negarantuje vědecké pracoviště), na profilová díla, sepsaná ještě v časech tzv. normalizace a zveřejněná po listopadu 1989, i na texty badatelů, kteří vstoupili do vědeckého diskursu v uplynulých patnácti letech. Škála metod a směrů je opravdu bohatá, od návratu příběhu, vyprávěného ovšem jinak než před sto lety,[43] přes strukturní pojetí (Macků *Jagellonský věk v českých zemích*)[44] a kulturněhistorické záběry[45] až k hermeneutickému přístupu, který reprezentují Martin Nejedlý,[46] Jaroslav Boubín,[47] Martin Kučera[48] či Jiří Křesťan[49]. Reakcí na zhroucení velkých ideologií je ovšem také útěk do bezpečí nikdy nezavršené heuristiky a faktografické deskripce,[50] vypovídající o strachu z interpretace. Přece už víme, že každá interpretace je hodnocením a každé hodnocení je subjektivní, relativní, a tudíž pochází od ďábla. Takovým badatelům můžeme ovšem připomenout, že neexistuje ani dokonalá edice.

Navzdory názorovým rozdílům se většina českých i zahraničních historiků shodne s Jacquesem Le Goffem. Své poznatky musí nadále sdělovat přirozeným jazykem, bez něhož historická věda nemůže adekvátně postihnout minulost, ale ani komunikovat s širším publikem, které jí zajišťuje společenský ohlas i prestiž.[51]

---

43 Čornej, Petr: *Lipanská křižovatka. Příčiny, průběh a historický význam jedné bitvy*, Praha 1992; Vlnas, Vít: *Princ Evžen Savojský. Život a sláva barokního válečníka*, Praha – Litomyšl 2001.

44 Macek, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526) 1–4*, Praha 1992–1999.

45 Šmahel, František: *Cesta Karla IV. do Francie 1377–1378*, Praha 2006.

46 Nejedlý, Martin: *Fortuny kolo vrtkavé. Láska, moc a společnost ve středověku*, Praha 2003.

47 Boubín, Jaroslav: *Petr Chelčický. Myslitel a reformátor*, Praha 2005.

48 Kučera, Martin: *Rakouský občan Josef Pekař*, Praha 2005.

49 Křesťan, Jiří: *„Poslední husita" odchází. Zdeněk Nejedlý v osidlech kulturní politiky KSČ po roce 1945*, Soudobé dějiny 12, 2005, s. 9–44. S odstupem doby nelze pominout vynikající monografii téhož autora *Zdeněk Nejedlý. Politik a vědec v osamění*, Praha – Litomyšl 2012.

50 Šimůnek, Robert: *Správní systém šlechtického dominia v pozdně středověkých Čechách. Rožmberská doména 1418–1472*, Praha 2005.

51 J. Le Goff: *Život v znamení historie. Rozhovory s Marcom Hergonom*, s. 235; J. Marek: *Historie mezi teorií a praxí*, s. 779–802.

I to je podle mého mínění jeden z důvodů, proč česká historiografie ustoupila po roce 1989 od syntéz, zpracovávaných početnými autorskými týmy. Příslušné svazky *Dějin Moravy, Velkých dějin zemí Koruny české* i edice nakladatelství Libri či Nakladatelství Lidové noviny jsou zpravidla výsledkem práce jednotlivých badatelů specializovaných na příslušné období. Předchází se tak názorové, koncepční a stylistické různorodosti, již plně neodstraní ani sebedokonalejší redakce.[52] Svou roli sehrála jistě i problematická zkušenost s kolektivními díly, která zůstala žánru skutečné syntézy vzdálena a – pokud byla vůbec dokončena – plnila funkci příruček, přehledů a vysokoškolských učebnic.

V normalizační éře pak obrovité syntézy Kavkovy,[53] Válkovy,[54] Šmahelovy[55] a Mackovy[56] – přičemž poslední dvě obnášejí po 3000 stranách strojopisu – ukázaly, že velká a hodnotná díla mohou být i v současnosti výsledkem individuálních výkonů.

A nyní k jinému problému. Vím, jak je dnes aktuální otázka literárních dějin. Literární historie jistě tvoří nedílnou součást literární vědy, avšak je také složkou obecné historie, takže se nutně potýká s řadou obdobných metodologických problémů. V pojednáních a úvahách, které v českém prostředí literární vědci během posledních let na toto téma publikovali, jsem konstatoval rozsáhlou znalost prací z oboru filozofie a teorie vědy,[57] avšak, snad s výjimkou americké new history,[58] jen minimální počet odkazů na díla zahraničních historiků (výjimku

---

[52] P. Čornej: *Nové syntézy starších českých dějin*, s. 131–146.

[53] Kavka, František: *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355–1378). Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika 1. (1355–1364)* a *2. (1364–1378)*, Praha 1993.

[54] Válka, Josef: *Dějiny Moravy 1. Středověká Morava*, Brno 1991; *Dějiny Moravy 2. Morava reformace, renesance a baroka*, Brno 1995.

[55] Šmahel, František: *Husitská revoluce 1–4*, Praha 1993.

[56] Macek, Josef: *Jagellonský věk v českých zemích (1471–1526) 1–4*, Praha 1992–1999.

[57] Šmahelová, Hana: *Kontexty současného literárněhistorického myšlení*, ČL 48, 2000, s. 115–131; Glanc, Tomáš: *Otázky metodologie dějin literatury*, in: Srovnávací poetika v multikulturním světě, V. Svatoň – A. Housková (edd.), Praha 2004, s. 31–42; Papoušek, Vladimír – Tureček, Dalibor: *Hledání literárních dějin*, Praha – Litomyšl 2005; Tureček, Dalibor: *Teorie fikčních světů a dějiny literatury*, ČL 54, 2006, s. 1–13.

[58] Papoušek, Vladimír: *Pojetí „new history" S. Greenblatta a problematika literární historie*, ČL 50, 2002, s. 371–382; *Nová historie a kontext americké literární vědy*, ČL 54, 2006, s. 14–28.

představuje Lubomír Doležel[59]), kteří se k daným otázkám zásadním způsobem vyjádřili či dali humanitním vědám nepřehlédnutelné impulzy: Paul Veyne,[60] Roger Chartier,[61] autor průkopnické teorie tří historických časů Fernand Braudel,[62] Jacques Le Goff, polemik s postmodernou Hugh Redwald Trevor-Roper,[63] Lawrence Stone,[64] Georges Duby,[65] Georg Iggers[66]. Pouze in margine zmiňují literární vědci pozoruhodné studie a úvahy Jaroslava Marka[67] a Josefa Války[68], neboť postmoderní stati Dušana Třeštíka[69] vzali alespoň částečně na vědomí.[70] Takoví dějepisci umění přihlížejí k poznatkům a podnětům obecné historie nepoměrně více.

Analogických otázek, s nimiž se potýká historie obecná i literární, je přitom celá plejáda a mají shodné kořeny. Opět uvádím jen některé. Má badatel při konceptualizaci klást důraz více na tzv. stěžejní (velké) události a tzv. kanonické řady a texty, nebo zvolit jinou optiku a preferovat dějinnou realitu, v níž převažovala každodennost (a tudíž i nenáročná masová četba)? Kdy je adekvátní aplikovat mikrohistorické a kdy makrohistorické hledisko? Náleží k nosným principům při periodizaci tzv. uzlové body, přestože jejich stanovení závisí, jak naznačují zkušenosti, ve značné míře na autorově libovůli? Kde při nerovnoměrnosti historického a kulturního vývoje leží meze komparativní metody, srovnává-li

---

59 Doležel, Lubomír: *Fikční a historický narativ: setkání s postmoderní výzvou*, ČL 50, 2002, s. 341–370; týž, *Identita literárního díla*, Brno – Praha 2004.

60 Veyne, Paul: *Comment on écrit l'histoire*, Paris 1971.

61 Chartier, Roger: *Au bord de la falaise: L'histoire centre certitudes et inquiétude*, Paris 1998. Připomínám též Chartierovu zajímavou polemiku s Whitem (White, Hayden: *Poetyka pisarstwa historycznego*, Kraków 2000, s. 319–350).

62 Braudel, Fernand: *Dlouhé trvání*, in: Antologie francouzských společenských věd: Antropologie, Sociologie, Historie (Cahiers du CEFRES 8) Praha 1995, s. 145–188.

63 Trevor-Roper, Hugh Redwald: *History and Imagination*, Oxford 1980.

64 Stone, Lawrence: *The Revival of Narrative: Reflections on a New Old History*, Past and Present 85 (november 1979), s. 3–24.

65 Duby, Georges: *Neděle u Bouvines. 27. červenec 1214*, Praha 1997.

66 Iggers, Georg G.: *Dějepisectví ve 20. století.*

67 Marek, Jaroslav: *Kontury soudobého myšlení o dějinách*, ČČH 88, 1990, s. 92–105; týž, *Historie a postmoderna*, ČČH 92, 1994, s. 477–496.

68 J. Válka: *Než se stal historikem*, s. 6–12; týž, *Co vlastně píšeme?*, Marginalia Historica 4, 2001, s. 1–16.

69 Třeštík, Dušan: *Mysliti dějiny*, Praha 1999.

70 Viz též Raková, Svatava: *Pohled do zahraničí: čím žijí sdružení historiků v USA*, Zpravodaj Historického klubu 13, č. 2, 2002, s. 9–17.

mnohdy jevy vzdálené v čase i prostoru (např. korunovaci evropských panovníků a nastolení lidožroutského náčelníka na ostrovech v Pacifiku, resp. situaci anglické literatury druhé poloviny 17. století a české literatury kolem roku 1830)? Jaká budoucnost čeká tzv. areálová studia, která svými kořeny organicky tkví v historické realitě toliko částečně a ve značné míře jsou uměle vytvářenými celky? Každý den se nyní přesvědčuji, že napsat dějiny zemí Koruny české, několik století existujícího soustátí, jehož jednotlivé složky si udržely vlastní svébytnost, je takřka nadlidský výkon. Ponecháme-li stranou Pulkavovu kroniku,[71] psanou na objednávku Karla IV., nikdo nikdy takové dílo nevytvořil. Vždy tu dominoval zemský a etnický princip. Proto se ptám, zda areálová studia vyrůstají z vnitřních potřeb vědy, nebo jsou spíše echem zvnějšku vnášených požadavků na politickou korektnost, překonání historických rozporů a dějinné usmíření? Mohou-li být dějiny (resp. jejich obraz) výsledkem v podstatě politického kompromisu, obrušujícího rozdílnou dějinnou zkušenost přirozeně vzniklých individualit, jaký je potom jejich vědecký přínos?

Snad mi prominete, že si dovolím ve vší skromnosti a pokoře několik vlastních poznámek k situaci české literární historie. Otázky, které si klade po svém smyslu a náplni, jsou v dnešní situaci zcela přirozené a oprávněné. V posledních desetiletích, alespoň mi to tak připadalo, byla česká literární historie Popelkou. Příliš se nepěstovala, což mělo své důvody nejen oborové (preference literární teorie), ale i vnější, zvláště obavu z ideologizace v tzv. normalizačním období. Největší literárněhistorický projekt, *Lexikon české literatury,* se programově soustředil na heuristiku, sběr dat, podléhající politickým tlakům v menší míře než interpretace historických jevů. Po pádu politických bariér tu však stál oživený strukturalismus jako vyhraněný, úspěšný, vůdčí a v podstatě scientistní směr, jemuž se ve třicátých až šedesátých letech podařilo ustavit literární vědu jako profilovaný svébytný uměnovědný obor, vymaněný z tenat filologie i obecné historie.

Česká literární historie se ve změněných podmínkách ocitla na křižovatce, kam vlastně směřovat. Má se zabývat pouze texty nesporné umělecké hodnoty a sledovat historické proměny poetiky, nebo

[71] *Fontes rerum Bohemicarum V*, J. Gebauer – J. Goll – J. Emler (edd.), Praha 1893, s. 1–326.

s vědomím, že každý text je dobově zakotven v celé síti kulturních a sociálních vztahů, věnovat pozornost nejen dominantní funkci estetické, ale také formativní, informativní a relaxační funkci literatury? Pokud na tuto otázku odpoví kladně, znamená to, že se v centru pozornosti ocitnou nejen texty a ideje, ale badatelský záběr se přirozeně rozšíří na problematiku literárního života, kulturních souvislostí, masové četby i čtenářských zájmů, jak se o to programově, byť ne zcela důsledně, pokusily *Dějiny české literatury 1945–1989*. Rozumím přitom obavám, že příliš široké vymezení hrozí literární historii rozplynutím v poněkud bezbřehé kulturologii a kulturní antropologii. Ujišťuji všechny, že totéž nebezpečí pociťuje i historie obecná. Čerstvá badatelská zkušenost s veršovanými skladbami *Budyšínského rukopisu*[72] mě ale přesvědčila, že Jakobsonovo správné žánrové určení a precizní versologický rozbor[73] nestačí k vysvětlení, proč jsou psány pravidelným osmislabičným veršem a jaká byla jejich primární funkce. Plné pochopení umožňuje až znalost širšího dobového kontextu a určení původního adresáta.[74] Ale to jen na okraj. O podobě literární historie si musí rozhodnout literární vědci sami.

Na sugestivní otázku jak psát dějiny neumím dát sugestivní odpověď. Ať je napíšeme jakkoliv, vždy budou reflektovat aktuální vědeckou situaci a vždy budou výpovědí nejen o dějinách, ale především o našem pohledu na dějiny. Pišme je ovšem tak, aby je bylo možné poutavě číst, poněvadž jenom tímto způsobem může historiografie komunikovat se společností a plnit své poslání. Několikrát tu zazněla teze, že zkušenost je nepřenosná. Nejsem si proto jist, zda nám pomohou rady a postřehy lidí, kteří dějiny nikdy nepsali.[75]

---

[72] *Husitské skladby Budyšínského rukopisu*, J. Daňhelka (ed.), Praha 1952.

[73] *Úvahy o básnictví doby husitské*, Slovo a slovesnost 2, 1936, s. 1–21; přetisk in: R. Jakobson, *Poetická funkce*, M. Červenka (ed.), Jinočany 1995, s. 363–388.

[74] Narážka na studii, kterou jsem v té době připravoval pro tisk. Viz Čornej, Petr: *Husitské skladby Budyšínského rukopisu: funkce – adresát – kulturní rámec*, ČL 56, 2008, s. 301–344.

[75] Toto pojednání bylo primárně adresováno literárním historikům. Tomuto určení jsem podřídil hlavní text i odkazy na vědeckou produkci.

II. ČESKÉ OBROZENÍ

KE GENEZI PALACKÉHO POJETÍ HUSITSTVÍ

Obecně známý fakt, že dílo Františka Palackého představuje ve výzkumu dějin husitství skutečnou epochu,[1] lze dokumentovat exaktními čísly, i když by se takový postup zakladateli moderní české historiografie sotva líbil. Během svého života publikoval Palacký přibližně 520 prací (rozumí se bez překladů) z oboru dějin, literární vědy, estetiky, filozofie, jazykovědy a politiky, přičemž se 62 bibliografických položek husitskou problematikou přímo zabývá či se jí podstatným způsobem dotýká.[2] Omezíme-li se pouze na tituly historiografické povahy, kterých jsem napočítal 157, představuje v daném rámci husitská tematika téměř 40 %.

Tyto údaje ovšem nevypovídají nic o délce, objevnosti a závažnosti husitologických příspěvků geniálního hodslavického rodáka. Pro ilustraci opět uvádím několik cifer. Od roku 1827 do své smrti roku 1876 zveřejnil Palacký zhruba 2500 tištěných stran (formátu A5), na nichž podal výsledky svého systematického bádání o dějinách husitského období. Jeho trvání sám ohraničoval léty 1403–1471, tj. od prvních

---

[1] Naposledy v kontextu husitologického bádání Šmahel, František: *Husitská revoluce I*, Praha 1993, s. 15–18. Předtím v rámci vývoje českého a evropského historického bádání Kutnar, František (zamlčené spoluautorství Jaroslav Marek), *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví 1*, Praha 1973, s. 155–160 (v 2. vydání Kutnar, František – Marek, Jaroslav: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Praha 1997, s. 219–228). Z analytičtějších příspěvků Kořalka, Jiří: *Evropský zájem o husitství a František Palacký (do roku 1848)*, HT 8, 1985, s. 207–238. Další práce evidovány v rozsáhlém heslu (42 stran strojopisu) Palacký František, které jsem (pod šifrou pč) sepsal pro *Lexikon české literatury 3/II*, Praha 2000, s. 741–753.

[2] Výchozím zdrojem mi tu byla práce Bidlase, Miroslava: *Bibliografie díla Františka Palackého*, zveřejněná v rámci řady Novinky literatury – historie (Státní knihovna ČSR), č. 1–2, ročník 1977. Tu je nutné průběžně kontrolovat mladším soupisem, který sestavili Hlaváček, Ivan – Kaiser, Vladimír: *Bibliografie tištěného literárního díla Františka Palackého do roku 1876*, in: Problémy dějin historiografie II. AUC – Philosophica et historica 2, 1982, s. 119–150.

ohlasů Husova působení v Betlémské kapli (resp. od návratu Václava IV. z vídeňského zajetí; periodizační mezník vysloveně „husovského“ charakteru by metternichovská cenzura sotva povolila) až po skon Jiřího Poděbradského.[3] Z této sumy připadá asi 800 stran na průpravné studie, komentáře, sdělení, polemiky a recenze, přibližně 1700 stran pak zabírají příslušné pasáže v *Dějinách národu českého v Čechách a v Moravě*. Je to plných 50 % rozsahu stěžejního díla českého dějepisectví. I letmá kvantifikační analýza tak potvrzuje oprávněnost bonmotu, že Palackého *Dějiny* jsou víceméně historií husitství s dlouhou ouverturou a kratším dovětkem.

Zapomínat však není možné ani na editorskou činnost vůdčího zjevu české historiografie 19. století. Ve svém souhrnu objímají Palackým vydané prameny k poznání husitské doby přibližně 10 000 tištěných stran formátu A5. Tento sotva docenitelný výkon (byť Palackému pomáhali mladší kolegové a mnozí archiváři) naznačuje heuristickou šíři, z níž vynikající vědec vycházel, a zároveň dokládá, že pro poznání pramenné základny husitství nikdo před ním a nikdo po něm nevykonal více. Sám Palacký si toho byl dobře vědom, když v roce 1868 napsal: „… já byl první, kdo se jal je [tj. husitské dějiny – pozn. P. Č.] studovati z listin a rukopisů, mohu vpravdě tvrditi bez neskromnosti, že jsem první dějepisec, jehož dějiny mohly býti podrobně k husitům spravedlivými.“[4]

Působivý citát nás vyvádí z poněkud nudné mluvy čísel a současně provokuje k otázce, do jaké míry byla Palackého koncepce husitství výsledkem přímého studia pramenů a jak dalece ji ovlivnila historikova ideová orientace, jeho hodnotový systém i psychické ustrojení. Není to pochopitelně problém nový, nýbrž v bezmála nepřehledné literatuře o Františku Palackém znovu a znovu diskutovaný a řešený.[5] Vcelku

---

[3] Palacký, jak lze vyčíst z jeho prací, považoval poděbradskou dobu za jakési doznění husitské epochy, kdy Jiří Poděbradský „pozdržel“ nástup negativních tendencí. Viz též J. Kořalka: *Evropský zájem*, s. 232–235.

[4] Palacký, František: *Die Geschichte des Hussitenthums und Prof. Constantin Höfler. Kritische Studien*, Prag 1868; ve výtahu *Dějiny husitismu a prof. Konst. Höfler*, ČČM 42, 1868, s. 268–282, 384–405. Cituji podle Palacký, František: *Obrana husitství,* vydal a přeložil F. M. Bartoš, Praha 1926, s. 53.

[5] Kupř. Goll, Jaroslav: *František Palacký*, ČČH 4, 1898, s. 211–279 (přetištěno in: Goll, Jaroslav: *Vybrané spisy drobné I*, Praha 1928, s. 39–112, zvláště s. 42–52); Masaryk, Tomáš Garrigue: *Palackého idea národa českého*, Naše doba 5, 1897/1898, s. 769–795,

obecná shoda přitom existuje v mínění, že Palackého dílo zásadně změnilo nazírání většiny jazykově české společnosti na vlastní dějiny,[6] v nichž husitství nadlouho zaujalo ústřední postavení jako epocha, kdy Čechy „podaly oukol svůj k velikému rozvoji člověčenstva vůbec" a určovaly „ducha pokroku".[7] Naproti tomu známá Masarykova teze o rozhodujícím podílu původem slovenských či v Prešpurku vystudovavších nekatolíků P. J. Šafaříka, Jana Kollára a Františka Palackého na ideovém profilování tzv. národního obrození se nesetkala s obecným souhlasem.[8] Objasnění geneze Palackého pojetí husitství přitom v sobě skrývá alespoň částečnou odpověď na Masarykův kontroverzní soud. To však není jediný ani hlavní důvod, proč se zde vývojem Palackého názorů na husitskou epochu zabývám. Činím tak zejména proto, že většina dosavadní novější produkce, s výjimkou příspěvků Jiřího Kořalky a Jiřího Štaifa, vychází buď z prací zralého historikova období (především z několika redakcí jeho *Dějin*, resp. ze *Stručného přehledu dějin českých doby starší*, dovedeného do roku 1526 a poprvé publikovaného v *Riegrově slovníku naučném*), nebo volí synchronní metodu, neumožňující přesněji postihnout shody a posuny v nazírání začínajícího, zralého a stárnoucího učence.[9]

Není divu. Letmý pohled do Palackého bibliografie prozradí, že až do roku 1845, kdy po značných potížích s cenzurou konečně vyšla

---

zde odkazuji na stejnojmenné 5. vydání, Praha 1947, zvláště s. 11–22; Fischer, Josef: *Myšlenka a dílo Františka Palackého. Kniha první*, Praha 1926, s. 116–153,171–187; *Kniha druhá,* Praha 1927, s. 41–155,189–198. Dále Jetmarová, Milena: *František Palacký*, Praha 1961, s. 86–103; Machovec, Milan: *František Palacký a česká filosofie*, Rozpravy ČSAV 71, 1961, sešit 2 (řada společenských věd), zvláště s. 38–58; Morava, Jiří: *Palacký. Čech – Rakušan – Evropan*, Ostrava 1994, s. 29–48; Štaif, Jiří: *Konceptualizace českých dějin Františka Palackého*, ČČH 89, 1991, s. 161–184.

6 M. Machovec: *František Palacký*, s. 117; nověji zejména Rak, Jiří: *Bývali Čechové. České historické mýty a stereotypy*, Praha – Jinočany 1994, s. 57–61.

7 Palacký, František: *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě IV* (cituji dle vydání v nakladatelství Kvasnička a Hampl), Praha 1939, s. 234.

8 Masaryk, Tomáš Garrigue: *Česká otázka*, 7. vydání, Praha 1969, s. 18–20, 100–101 i jinde. Hlavní práce Masarykových oponentů i sympatizantů záslužně shromáždil do jednoho svazku Miloš Havelka. Viz *Spor o smysl českých dějin 1895–1938*, M. Havelka (ed.), Praha 1995. K některým aspektům sporu Kučera, Martin: *Pekař proti Masarykovi*, Praha 1995, s. 23–29. O Masarykově vztahu k Palackému J. Fischer: *Myšlenka a dílo II.*, s. 227–251.

9 J. Kořalka: *Evropský zájem*; Štaif, Jiří: *Historie, dějiny a společnost. Historiografie v českých zemích od Palackého a jeho předchůdců po Gollovu školu 1790–1900 I*, Praha 1997.

první část třetího dílu *Geschichte von Böhmen*, věnovaná období let 1378–1419, tj. vlastní předehře husitské bouře,[10] nevydal slavný historik žádnou syntetičtěji pojatou práci, která by se husitství speciálně věnovala. Hlavní příčiny tohoto stavu shledávám tři. Předně to byly neblahé zkušenosti s metternichovskou cenzurou,[11] znesnadňující Palackému otevřeně publikovat tehdy nekonformní názory, jak doložil kupř. osud rozměrné stati *Die Vorläufer des Hussitenthums in Böhmen*, zveřejněné roku 1846 v Lipsku pod jménem překladatele J. P. Jordana.[12] A o Palackém je známo, že pokud nemohl hovořit tak, jak si přál, raději mlčel. Jeho postoje z období Bachova neoabsolutismu o tom vydávají přesvědčivé svědectví.[13] V předbřeznové době ovšem nouze plodila ctnost. Palacký se raději koncentroval na archivní výzkumy a ediční práci,[14] která se jevila průchodnější, neboť znění historických dokumentů nemohla cenzura zpochybnit, byť nemusela povolit jejich otištění či je znetvořila svými zásahy.[15] Programové soustředění na heuristickou fázi výzkumu českých dějin 15. století a vědomí její mimořádné důležitosti tedy představuje druhou příčinu, proč Palacký s celkovým zpracováním husitské historie nespěchal. Konečně třetím důvodem bylo úsilí vylíčit dějiny českého státu v chronologické posloupnosti, a tudíž od jejich počátků, tak vzrušujících romantickou generaci českých vlastenců. Do prosince 1844 publikoval Palacký jen 300 stran vlastního textu k široce pojímané husitské epoše, včetně úvodů k nejrůznějším edicím.

I tato činnost, byť povětšinou prezentovaná na stránkách odborných časopisů a publikací, měla svůj význam i ohlas, neboť obrozenské

---

[10] K potížím s cenzurou Köpl, Karel: *Palacký und die Censur*, in: Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, Praha 1898, s. 669–588.

[11] Tamtéž.

[12] J. Kořalka: *Evropský zájem*, s. 233–234.

[13] Kupř. Chaloupecký, Václav: *Fr. Palacký*, Praha 1912, s. 126–129; Kazbunda, Karel: *Stolice dějin na pražské universitě 2*, Praha 1965, s. 51–52; Urban, Otto: *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, s. 125–128; J. Morava: *Palacký*, s. 178–194.

[14] Blíže Mareš, František: *O pracech Palackého v archivu Třeboňském*, in: Památník na oslavu stých narozenin Františka Palackého, s. 114–125; Šamberger, Zdeněk: *Palackého prvé archivní výzkumy po příchodu do Prahy (1823–1828)*, SAP 30, 1980, s. 110–168.

[15] Cenzura např. znešvařila vydání listu Ctibora Tovačovského z Cimburka Tasovi z Boskovic, který Palacký zpřístupnil v edici *Archiv český IV*, Praha 1846, s. 144–146. K tomu Křemeňák, Bořivoj: *O dopisech Ctibora Tovačovského z Cimburka*, Slovesná věda 5, 1952, s. 166–167.

společnosti poskytovala zdroj základního poučení, jak dokládají kupř. poznámky K. H. Máchy o Palackého edici *Starých letopisů českých*.[16] Zájem o husitství, zvláště jeho revoluční etapu, se však ve vlasteneckých kruzích, na rozdíl od liberálně orientovaných českých Němců, neprojevoval příliš intenzivně a zesílil až v předvečer převratného dění roku 1848.[17]

I přes uvedené skutečnosti se Palackého názory na husitství ve 20.–40. letech dají relativně bezpečně rekonstruovat. Z jeho korespondence, deníků, zápisků, zveřejněných i původně netištěných prací a publikovaných komentářů k různým edicím vyvstává jednoznačně pozitivní vztah k husitské epoše, nezkalený ani vědomím stinných stránek, které přinesla. Vliv rodinného prostředí, zakotveného v bratrské tradici a hlásícího se od roku 1781 z objektivních příčin k augšpurské konfesi, tu hrál určující roli, již ještě umocnil pobyt na protestantských školách v Trenčíně a Prešpurku. V roce 1817, v době třístého jubilea počátků luterské reformace, přesvědčoval Jan Benedikti-Blahoslav Palackého, že Hus byl pro Čechy tím, čím Luther pro Němce.[18] O rok později pak dvacetiletý Palacký meditoval ve svém deníku nad českými dějinami a poznamenal si, aniž jmenoval husity, kteří mu tanuli na mysli, postřeh prostupující od té chvíle celým jeho dílem: „Český národ byl národ silný, svobodný, činoplný, byl podporou Habsburčanů ne vždy uznalých. Války, kteréž vedl, byly vždy pro svobodu obce i náboženství, nikdy nepošlé z násilí, nikdy ze zištnosti. Pročež i nenosili zbraní svých až ke končinám světa, ale rozmetavše nepřátely své, vrátili se domů, šetřit domácího blaha, domácí chvalitebnosti.“[19] Ve vylíčení těchto a dalších „okoličností…, kteréž ještě k oslavě“ národa slouží,

---

[16] *Dílo Karla Hynka Máchy III*, K. Janský (ed.), Praha 1950, s. 388.

[17] Kraus, Arnošt: *Husitství v literatuře, zejména německé III*, Praha 1924, s. 71–109, 120–173; Zítko, Milan: *Obraz české minulosti v kulturních časopisech doby předbřeznové*, in: M. Hroch (ed.), Úloha historického povědomí v evropském národním hnutí v 19. století, AUC – Philosophica et historica 5, 1976, zvláště s. 19–20; Kořalka, Jiří: *Jan Hus und die Hussiten in den deutsch-tschechischen Beziehungen des 19. Jahrhunderts*, Geschichte in Wissenschaft und Unterricht 35, 1984, s. 496–500; J. Kořalka: *Evropský zájem*, zejména s. 207–227; J. Rak: *Bývali Čechové*, s. 52–57.

[18] Blíže J. Štaif: *Historici, dějiny a společnost I*, s. 43.

[19] In: *Františka Palackého Korespondence a zápisky I. Autobiografie a zápisky do roku 1863*, V. J. Nováček (ed.), Praha 1898, s. 36.

spatřoval smysl počínání budoucího českého historika, jenž „dovede díla nesmrtelného“, zachytí-li „ducha národního“. Typicky dobová devíza, vycházející z představy o národu jako historické individualitě, bezděčně prozrazovala romanticko-protestantskou náplň. Mladý muž obdivoval české hrdiny „od Boleslava prvního a Břetislava, až po ty, kteříž při skončení vlasti a národu na staroměstském rynku zkrváceli“.[20]

Vzrušené nápady se v jinošské mysli, upnuté k velikým plánům, rychle střídaly. V lednu 1819 si Palacký četl „v Hájkově kronice o husitských válkách“, na konci března 1820 zase přiznává, že pomýšlí sepsat tragédii o Janu Husovi „jakožto mé hlavní poetické dílo“. Vědom si závažnosti tématu raději záměr odkládá do budoucnosti a dříve chce zpracovat epickou báseň *Jaroslav, vítěz nad Tatary*, fascinován nedávno „objeveným“ *Královédvorským rukopisem*.[21]

Od upřímného, byť lehce stylizovaného vyznání obdivu k českým dějinám však uplynuly čtyři roky, než se Palacký rozhodl pro životní poslání, které charakterizoval v proslulém listu Janu Kollárovi: „Já ostatně nyní cele v historiech vězím, nelze mi žíti, nebudu-li moci do vlastenského dějopisu se dáti. Aspoň Husitstvo, budu-li živ, jistě popíši. Jest se čemu hněvati, jak málo se té slavné krajanóv našich zdoby doma i venku šetří.“[22] Krátce nato se v Čúzu, nynějším Dubníku u Nových Zámků, chopil pera, aby pro *Wiener Jahrbücher der Literatur* sepsal přehledné pojednání o dějinách a soudobém stavu českého jazyka a literatury. Práce, adresovaná Bartoloměji Kopitarovi, však nevyšla a Palacký ji publikoval až po dvaapadesáti letech.[23] Právě z ní, stejně jako z dalšího nezveřejněného dílka *Geschichte der schönen Redekünste bei den Böhmen*, sepsaného v letech 1825–1827 na objednávku göttingenského

[20] Tamtéž.

[21] Tamtéž, s. 73.

[22] *Františka Palackého Korespondence a zápisky II. Korespondence z let 1812–1826*, V. J. Nováček (ed.), Praha 1902, s. 99.

[23] Stalo se tak pod názvem *An- und Aussichten der böhmischen Sprache und Literatur vor 50 Jahren*, in: F. Palacký, Gedenkblätter. Auswahl von Denkschriften, Aufsätzen und Briefen aus den letzten 50 Jahren, Prag 1874, s. 19–45. Dále odkazuji na český překlad Palacký, František: *Rozhledy a vyhlídky české řeči a literatury před 50 lety*, in: Františka Palackého spisy drobné III. Spisy aesthetické a literární, L. Čech (ed.), Praha 1903, s. 489–509.

profesora J. G. Eichhorna,[24] zřetelně vyplývá autorův tehdejší názor na husitskou epochu. Obě svědectví jsou tím cennější, že je lze porovnat s odpovídajícími kapitolami v Jungmannově *Historii literatury české*, vytištěné v roce 1825. Spolu s úvahami ve spise *Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber* z roku 1830, stručnou pasáží v pražském průvodci z roku 1836 a s komentáři k drobným edicím písemných památek z 15. století tvoří tyto práce hlavní základnu pro zmapování představ mladého historika o husitech a husitství.[25]

Poněvadž rozsah tohoto příspěvku neumožňuje detailní analýzu Palackého textů, rozhodl jsem se sledovat pouze určité, nicméně charakteristické problémy. Jsou jimi příčiny husitství, hodnocení jeho revoluční etapy a pojetí tří velkých dějinných protagonistů, tj. Jana Husa, Jana Žižky a Jiřího z Poděbrad. Dosažená zjištění poslouží poté ke komparaci s Palackého stanovisky v dílech jeho zralého období, spadajícího do let 1850–1868 (*Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě*, slovníkové heslo *Stručný přehled dějin českých doby starší* a *Die Geschichte des Hussitenthums und Prof. Constantin Höfler*).

Zastavme se nejprve u příčin husitského hnutí a husitských bouří. Už v práci *Rozhledy a vyhlídky české řeči a literatury*, určené v roce 1822 pro Kopitarův časopis, spatřuje Palacký kořeny sílícího napětí v třenicích mezi Čechy a Němci, ústícími častokráte v krvavé potyčky. „Když však konečně obě strany národní staly se i stranami náboženskými," propukl „tajený hněv ve veřejný boj". Válka „husitská nestala se pouze válkou náboženskou, stala se také válkou národní". Žižka poté ozbrojil své válečníky „hlavně" na ochranu „československého národa". Nato se „Němectvo… ztratilo skoro úplně ze země, – aby po dvou stoletích na téže půdě a zemi tím pevněji se zakotvilo".[26] Česko-německé a česko-slovanské soupeření tak představovalo jednu z hybných sil českých

[24] Palacký, František – Macháček, Simeon Karel: *Geschichte der schönen Redekünste bei den Böhmen. Dějiny české slovesnosti*, O. Králík – J. Skalička (edd.), Ostrava 1968. K osudu díla tamtéž studie O. Králíka: *Palackého literárně historický odkaz*, s. 5–26.

[25] Palacky, Franz: *Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber*, Prag 1830. Dále odkazuji na český překlad Jaroslava Charváta: *Ocenění starých českých dějepisců*, in: Dílo Františka Palackého I., J. Charvát (ed.), Praha 1941, s. 63–319; *Précis de l'histoire de Prague*, in: Guide des étrangers à Prague, Prag 1836, s. 8–26. Dále cituji dostupnější český překlad Amedea Molnára. Viz Palacký, František: *Stručné dějiny Prahy*, Praha 1985.

[26] *Františka Palackého Spisy drobné III*, s. 491.

dějin v Palackého pohledu už před jeho příchodem do Prahy i před soustavnou četbou prací Thierryho a Guizotových.[27]

Je zajímavé, že o pět let později Palacký své vidění výrazně korigoval a, ve shodě s Dobrovským,[28] zdůraznil roli pražské univerzity jak při šíření vzdělanosti, tak při „reformačním proudění v Čechách".[29] Za podnět k výbuchu husitských válek nepokládal česko-německý spor, nýbrž „vášně českého národa", uraženého „ve své hrdosti" po upálení Husa a Jeronýma, snažících se o nápravu rozštěpené církve. K této zápalné jiskře se vzápětí přidružila nutnost obrany proti Zikmundovi, odhodlanému kacířský národ „docela vyhubit".[30] Zhruba stejná slova čteme i na stránkách *Würdigung*.[31] Zde ale již naprosto zřetelně vystupuje autorovo přesvědčení, že dějiny „Čech a Moravy v XV. stol. jsou nejpozoruhodnější zjev ve světových dějinách vůbec",[32] přesvědčení, s nímž se u Palackého napotom setkáváme až na sám sklonek jeho žití.

Zůstává však otázkou, zda bylo utlumení výkladu o husitství jako důsledku česko-německého potýkání podmíněno rozšířením Palackého znalostí, či zda se spíše řídilo ohledem na převážně německé adresáty,

---

[27] Ve stejné stati Palacký s nadšením prohlašuje, že český kmen „vedle Rusův i Poláků jest nejznamenitější a nejčestnější v evropském světě slovanském". O několik odstavců dále pak konstatuje, jak „Čechové byli vydáni ze strany Němců těmže nebezpečím, kterým Srbové, Vendové museli podlehnouti". Tamtéž, s. 489 a 491. Díla francouzských historiků Thierryho a Guizota studoval Palacký hlavně v letech 1844–1845. K jejich vlivu na autora *Dějin národu českého* nejlépe Válka, Josef: *Palacký a francouzská liberální historiografie*, SPFFBU C 33, 1986, s. 101–109.

[28] Dobrovský, Josef: *Dějiny české řeči a literatury*, Benjamin Jedlička (ed.), Praha 1951, s. 60, 83.

[29] F. Palacký – S. K. Macháček: *Geschichte der schönen Redekünste bei den Böhmen. Dějiny české slovesnosti*, německy s. 50, česky s. 51.

[30] Tamtéž.

[31] „Malý národ se chápe hromadně zbraní, aby obhájil učení svých dvou mistrů, odsouzených církevním shromážděním na hranici, učení, zavržené jako kacířství; odráží přemocné útoky poloviny Evropy a zmaří všechny dobře připravené podniky svých nepřátel. Takové události musily v době chudé na velké světové pře vzbuditi mimořádnou pozornost; byly předmětem hovorů celé Evropy, a Češi a Moravané se stali středem všeobecné pozornosti." F. Palacký: *Ocenění*, s. 263–264.

[32] Tamtéž, s. 263. Neméně pozoruhodné je vysoké hodnocení táborství, příznačné pro českého bratra: „Žádnému dějepisci se zdravým rozumem dnes nenapadne, aby psal obhajobu strašlivých výjevů táborských dějin: ale má-li zdravý rozum, nic mu nemůže zabrániti v tom, aby k nim nebyl spravedlivý. Nezaujatý badatel se při studiu sekty táborské setkává s mnoha nesporně ušlechtilými postavami a charaktery…" Tamtéž, s. 244.

resp. na rakouskou cenzuru. S jejím dozorem Palacký dopředu počítal, když kupř. Eichhorna uklidňoval slovy: „Doufám, že pojednání budete mít během dvou nebo tří měsíců v rukou, když jen je cenzura příliš dlouho nepozdrží nebo dokonce nezakáže. Prosím, abyste byl ujištěn, že budu při tom postupovat se vší chytrostí a umírněností.“[33] Odkazem na cenzuru vysvětloval i zpoždění své práce: „Není vůbec příjemné o naší literatuře, odjakživa co nejtěsněji spjaté s politickými dějinami země, psát v době, kdy zdejší cenzura pronásleduje všechny staré národní vzpomínky, byť byly sebenevinnější“, jakož i „všechno, čím Čechové žili, trpěli a obírali se v duchu od doby Husovy po Komenského…“[34]

Všechny uvedené komponenty (zápas českého a slovanského živlu s němectvím jako základní rys dějin českých, národní hrdost, úloha pražské univerzity a vzmáhající se vzdělanost i zbožnost, snaha o nápravu církve, ústící v reformační zásady, obrana proti ozbrojené intervenci, hrozící „Čechům… ouplnou záhubou“[35]) se jako příčiny husitské bouře objevují, jak všichni dobře víme, i ve vrcholných Palackého dílech. K nim tu ovšem přistupuje i touha po svobodě, mravní vyspělost a vzpoura proti středověkému principu autority, otevírající prostor již novověkému uvažování. Mezi řádky je lze ale číst už hluboko v době předbřeznové (autor se pro ideály svobody nadchl již v čase prešpurského pobytu). Pouze svár demokratických principů s feudalismem začlenil Palacký jako jeden ze stěžejních bodů do svého pojetí husitství až při detailním zpracování této epochy v 50. a 60. letech.[36]

K revoluční husitské etapě, vyplněné dlouholetými válkami, choval Palacký po celý život rozporuplný vztah. Stačí zde ocitovat jeho charakteristické úsudky. O Češích vydaných napospas „anarchii a každé hrůze“[37] píše roku 1822, v prvním ročníku *Muzejníku* mluví o „záhubných

---

[33] F. Palacký – S. K. Macháček: *Geschichte der schönen Redekünste bei den Böhmen. Dějiny české slovesnosti*, s. 169.

[34] Tamtéž.

[35] F. Palacký: *Dějiny národu českého III*, s. 235–236.

[36] J. Kořalka: *Evropský zájem*, s. 235–236; J. Štaif: *Konceptualizace českých dějin Františka Palackého*, s. 161–184.

[37] F. Palacký – S. K. Macháček: *Geschichte der schönen Redekünste bei den Böhmen. Dějiny české slovesnosti*, německy s. 52, česky s. 53.

válkách“,[38] ve *Würdigung* o „největších a nejstrašnějších událostech našich dějin“[39] a se zjevným ohledem na cenzuru kreslí v pražském průvodci roku 1836 tristní stav souměstí na Vltavě, odkud po roce 1419 emigrovalo i „dost vlastenců…, aby unikli vládě kněží a plebejské chátry…“ Druhdy krásné stavby se „zřítily v trosky…, obchod, kdysi tak kvetoucí, přišel v nic…“[40] Tento náhled nezměnil ani později, jak dokládá podmanivá pasáž, zahajující líčení husitských válek: „Ocitujeme se náhle v době, kde pod heslem náboženství a víry rozhostily se nešlechetnosti a hříchy, kde utuchla mezi lidmi láska, povzbuzeny náruživosti a vzteky, zaplašen pokoj a pořádek, spácháno hrůz a ohavností bez počtu, vyvolány boje a války neslýchané, povražděno lidu na statisíce, obořeny hrady, vyvrácena města, popáleny vesnice, popleněny celé krajiny a obráceny v zpustoty.“[41]

Palackého nepřerušovaný odsudek krutostí, které s sebou přinesly husitské války, tryská ze dvou pramenů. Tím prvním je obecně osvícenská kritika náboženských bojů jako projevu fanatismu, nedůstojného člověka nové doby, kritika, která se řídí rozumem, snaží se být tolerantní a o zlepšení poměrů usiluje prostřednictvím vzdělání. Atmosféra doznívajícího osvícenství, v níž Palacký vyrůstal i dospíval, zanechala v uvažování vnímavého muže trvalou stopu.[42] Sám, ač lutersky vychovaný český bratr, hodlal od studentských let zaujímat v církevních záležitostech nestranná stanoviska a spravedlivě posuzovat pozitiva i negativa jak nekatolíků, tak katolíků. V již citovaných deníkových záznamech z roku 1818 zkratkovitý odsudek náboženských bojů skutečně nalézáme: „… roztržky o náboženství, husitství, jezuitství – Ferdinand II., aneb raději jezuitové jeho, zahubili vlast naši, jako žádná jiná krajina nikdy zahubena nebývala.“[43] Jindy se zase nechvalně vyjádřil o „nesnášenlivém utrakvistickém duchovenstvu“, uvádějícím

---

[38] Palacký, František: *Vlastenské dějiny II. Dobytí Prahy skrze p. Jiřího z Poděbrad léta 1448 a příčiny jeho*, ČČM 1, 1827, č. 3, s. 37.

[39] F. Palacký: *Ocenění*, s. 241.

[40] F. Palacký: *Stručné dějiny Prahy*, s. 34, 37, 42.

[41] F. Palacký: *Dějiny národu českého III*, s. 235.

[42] Králík, Oldřich: *Palackého božné doby*, in: Tři studie o Františku Palackém, F. Kutnar (ed.), Olomouc 1949, zvláště s. 67–78 (tam na s. 153–157 o Palackého juvenilních husitologických zájmech); M. Jetmarová: *František Palacký*, s. 17–40.

[43] *Františka Palackého Korespondence a zápisky I*, s. 35.

Čechy na počátku 16. století „znovu do barbarství".[44] Nevyvolává proto údiv, že pasáže o Husových věroučných názorech konzultoval Palacký s Bernardem Bolzanem[45] a že na sklonku života otevřeně hájil nejen křesťanství jako základ evropské civilizace a své ideové východisko, nýbrž i přímo katolickou církev proti jednostranným žurnalistickým výpadům.[46]

Druhým důvodem Palackého otevřené kritiky husitských válek bylo užití hrubé síly, která nebrala ohledy ani na umělecká díla, ani na práci vzdělanců a obé nemilosrdně válcovala, někdy z fanatismu, jindy pro pouhou rozkoš z ničení. Jako učenec, který vždy zůstal nedůvěřivý k pustému materialismu a vyzdvihoval úlohu ducha v lidských dějinách, se s něčím takovým nemohl smířit. V celém svém díle nepřestával litovat úpadku školství a múz, i když nutno poznamenat, že neutěšený stav vzdělanosti a umění v čase husitských bouří spíše zveličoval. Násilí, doprovázející husitské snahy o nápravu křesťanstva, považoval za „soudce nejnekompetentnějšího" a sám sebe i své čtenáře hleděl uklidnit slovy: „... planeť nad žalostným obrazem tím vždy ještě jakási záře, jakýsi přídech útěchy, plynoucí z úvahy čehosi povýšeného nade všední aspoň hříchy a hrůzy lidské: neprovozovaloť tu hry své mrzké, podlé sobectví, ano jednalo se o ušlechtilé potřeby ducha, o statky myslné, ne hmotné, a šlo, aspoň husitům, jen o svobodu, která všude jest právem přirozeným, nikoli pak o nějaké panování, ježto bývá obyčejně jen usurpací."[47] Válečné útrapy zanechaly sice v husitských dějinách temnou skvrnu, na celkově pozitivním Palackého hodnocení v jádru ušlechtilého ideového zápasu však nic podstatného nezměnily.

Palackého přístup ke světu i vnímání minulosti předurčily jeho poměr ke klíčovým osobnostem husitských dějin. Jestliže Jungmann v *Historii literatury české* o Janu Husovi sice hovoří, leč jeho hodnocení se vyhýbá,[48] pro čtyřiadvacetiletého Palackého tvoří betlémský kazatel

---

[44] F. Palacký – S. K. Macháček, *Geschichte der schönen Redekünste bei den Böhmen. Dějiny české slovesnosti*, německy s. 56, česky s. 57.

[45] J. Štaif: *Historici, dějiny a společnost*, s. 77.

[46] Palacký, František: *Několik slov o náboženství a víře*, zvláštní otisk z deníku Pokrok 21. 10. 1873, č. 290. K okolnostem Čornej, Petr: *Lipanské ozvěny*, Praha 1995, s. 58–60.

[47] F. Palacký: *Dějiny národu českého III*, s. 237.

[48] Jungmann, Josef: *Historie literatury české*, 2. vydání, Praha 1849, s. 20, 45.

„v dějinách české řeči ještě víc epochu než Lutr [sic!] v dějinách řeči německé“.[49] Opatrnost a záměrné sepětí Husa s rozvojem češtiny dýchají z formulace stejně zřetelně jako hodnocení kostnického mučedníka coby předchůdce velkých evropských reformátorů. A obdobně obezřetně, ovšem pro Husa pozitivně, vyznívá hned další věta: „Byť i vlastenec sebe více litoval rozmanitých nehod, které jeho dílo opravné přivalilo na Čechy, pro jeho řeč mateřskou mělo velmi utěšené následky.“[50] Odvěké a známé dilema českých historiků, totiž, jak se vyjádřit, aby cenzura důležitou myšlenku propustila a zároveň, aby ji pochopil čtenář, čiší na nás z citovaných řádek takřka důvěrně. To, co pro veřejnost v metternichovském Rakousku mělo zůstat v náznaku, pokusil se Palacký naplno říci adresátům v mimorakouském Německu: „… tento velký muž [rozuměj Hus – pozn. P. Č.] byl nejen náboženským reformátorem, nýbrž i oprávcem jazyka a literatury,“ ba i autorem „strhujících a úchvatných duchovních spisů a postil“.[51] Teprve uvolnění poměrů umožnilo psát o Husovi otevřeně a bez kličkování.

Řadil-li Palacký Husa, ale i tábory a jednotu bratrskou do vývojového kontextu evropské reformace, uvolňující Evropanům dráhu k novověku, Jan Žižka z Trocnova se jeho oblibě netěšil. U nesmlouvavého vojevůdce tomu při známém historikově vztahu k válkám a válčení sotva mohlo být jinak. Palacký sice od svých prvních husitologických náběhů uznával Žižku jako „nepřemoženého“ i „důvtipného“ bojovníka[52] a odmítal v něm vidět „nějakého strašáka“,[53] děsícího lidskou představivost, nicméně mluva pramenů naznačovala, že obávaný husitský vůdce byl též „fanatikem zbožnosti“.[54] Tento výraz opakoval Palacký

[49] *Františka Palackého Spisy drobné III*, s. 494.

[50] Tamtéž, s. 494–495.

[51] F. Palacký – S. K. Macháček, *Geschichte der schönen Redekünste bei den Böhmen. Dějiny české slovesnosti*, německy s. 84, česky s. 85; německy s. 156, česky s. 157.

[52] *Františka Palackého Spisy drobné III*, s. 491.

[53] F. Palacký: *Ocenění*, s. 244

[54] „Žižka by nikdy tak nemluvil, nikdy by se byl nezmínil o lupu, jímž obohatil své válečné houfy; měl o sobě a svém poslání představu mnohem vyšší; považoval se za bojovníka božího, který má ztrestati pokrytce a věrolomné; byl fanatikem zbožnosti; loupež nebyla nikdy jeho cílem, byla obyčejně prováděna bez vědomí a vůle slepého vojevůdce.“ Tamtéž, s. 273.

i po letech ve svých *Dějinách* i v polemice s Höflerem.[55] A náboženský fanatismus nemohl Palackému imponovat. Až do konce života proto setrval při hodnocení trocnovského zemana jako jednoho ze „slavných a v celém dějinstvu velmi vzácných vůdcův",[56] vyznačujících se navíc neobyčejným důrazem na osobní čest, leč přesto jeho smrt neváhal prohlásit „za příběh pro zemi vítaný a prospěšný", neboť ji zbavil „bojův ukrutných o věc, která v duchu věku svého neměla dostatečného kořene a základu".[57] Palackého Žižka má tedy rozhodně blíže k pozdějšímu pohledu Pekařovu než Tomkovu a Jiráskovu.[58]

Tím více Palacký již v mladém věku ctil Jiřího z Poděbrad. Už v roce 1818 si povzdechl, že po Karlovi IV. a Jiřím Poděbradském následovali nejapní panovníci,[59] a ve svém obdivu ke králi, který vítězil více silou ducha než zbraní, se utvrdil na samém počátku své husitologické dráhy. Pán z Poděbrad a Kunštátu byl v jeho očích „důvtipným vůdcem", který „s opravdovou snažností" hleděl na upokojení země a její opětovné uvedení v řád.[60] A aby slov chvály nebylo málo, hned roku 1828 dodával: „O veliké moudrosti, prozřetedlnosti a důmyslnosti krále Jiřího ve věcech správy Království českého se dotýkajících, všecky starožitné prameny vydávají svědectví jednohlasné. Oněť to byl, jehožto mocné správě již za panování krále Ladislava podařilo se uvésti do Čech pokoj a veřejnou bezpečnost ode třidceti a více let v zemi nevídanou, a zřízenou vládu práva a blaho domácí a všecka umění pokoje; jakožto z letopisů domácích vůbec známo jest."[61]

---

[55] „Líčili jsme Žižku již nahoře co fanatika – pro pobožnost [podtrhl F. P.]." F. Palacký: *Dějiny národu českého III*, s. 490. Stejný obrat (fanatik zbožnosti) i v polemice s Höflerem. F. Palacký: *Obrana husitství*, s. 48.

[56] F. Palacký: *Dějiny národu českého III.*, s. 492.

[57] Tamtéž, s. 497–498.

[58] K tomu Rak, Jiří: *Husitství v díle Václava Vladivoje Tomka*, HT 4, 1981, s. 195–196; Čornej, Petr: *Václav Vladivoj Tomek, Jan Žižka a husitská epocha*, in: Václav Vladivoj Tomek: Jan Žižka, 2. vydání, Praha 1993, zvláště s. VI–XII; J. Rak: *Bývali Čechové*, s. 61–62.

[59] *Františka Palackého Korespondence a zápisky I*, s. 35.

[60] Palacký, František: *Vlastenské dějiny II. Domácí rozbroje a války v Čechách po dobytí Prahy l. 1448*, ČČM 1, 1827, č. 4, s. 9–10.

[61] Palacký, František: *Rada králi Jiřímu o zlepšení kupectví v Čechách psaná asi léta 1463 (ze soudobého rukopisu v archivu hradeckém)*, ČČM 2, 1828, č. 3, s. 4. Rovněž v literárním a kulturním přehledu z let 1826–1827 Palacký Poděbrada vyzdvihl pro jeho příklon k vzdělancům: „Neučený ale bystrozraký král Jiří [podtrhl F. P.]... cítil potřebu vědeckého osvícení a povzbuzoval k literární činnosti muže, kteří měli náběh k učenosti."

Kromě toho, že si Jiřího vážil kvůli světskému charakteru jeho vlády, která český stát zbavila politického vlivu duchovenstva a teokratických náběhů, upozornil už tehdy na význam slavného mírového projektu. Jeho smysl dokonce aktualizoval. Pokud dnešní věda a publicistika pokládá Jiřím navržený panovnický spolek a stálý parlament za předchůdce Společnosti národů a OSN, pro Palackého znamenitá „myšlenka ta nebyla plod mysli zahálivé jako mnohé politické teorie věku našeho“,[62] nýbrž závazkem, který uvedla ve skutek až Svatá aliance.[63] Jak patrno, každá analogie, srovnávající jevy ze dvou časově vzdálených období, kulhá.

Palackého otevřený obdiv k Jiřímu, prezentovaný okázale na sklonku 20. let, byl svým způsobem i jinotajem a východiskem z nouze. V době, kdy nemohl zřetelně ocenit Husa a revoluční husitství, naznačoval čtenářům, kde jsou jeho sympatie a jak by bylo třeba na husitskou epochu pohlížet.[64] Své zaujetí pro husitského krále, jak Palacký Jiřího na stránkách *Riegrova slovníku naučného* nazval,[65] však postupem doby ještě vystupňoval. V konečné verzi *Dějin* se král Jiří stává „zástupcem a hajitelem novověkosti ve dvojím ohledu a směru: jednou co husita, druhé co panovník a kurfirst říše římské. První směr obracel se k životu duchovnímu a křesťanskému vůbec, i byl tedy mnohem rozsáhlejší a vážnější nežli druhý…“[66] Pokrokovost Jiřího Poděbradského a celé husitské epochy tímto konstatováním se touto větou jen umocňuje.

F. Palacký – S. K. Macháček, *Geschichte der schönen Redekünste bei den Böhmen. Dějiny české slovesnosti*, německy s. 54, česky s. 55. Téměř doslovně zní citát o čtyři roky starší: „Ač sám bez učeného vzdělání avšak ‚přirozeností mudrc…‘ vyzýval muže, kteří měli zdání učenosti, k činnosti literární.“ *Františka Palackého Spisy drobné III*, s. 496.

62 F. Palacký: *Rada králi Jiřímu*, s. 5.

63 „… uznávaje nemalou těžkost věci té (kterouž my teprve za věku našeho závazkem sv. alianci v skutek uvedenou vidíme), přičiňoval se [rozuměj Jiří – pozn. P. Č.] všemožně o to, aby mocnější krále křesťanské k témuž oumyslu navedl.“ Palacký, František: *Deník poslů krále Jiřího ku králi franskému Ludvíkovi XI. léta 1464 vyslaných*, ČČM 1, 1827, č. 1, s. 41.

64 J. Kořalka: *Evropský zájem*, s. 233.

65 *Slovník naučný* [Riegrův] *II*, Praha 1862, s. 386.

66 F. Palacký: *Dějiny národu českého V*, Praha 1939, s. 4. K tomu možno připojit i slavnou závěrečnou charakteristiku osobnosti Jiřího Poděbradského: „Dějiny vůbec svědčí, že každý pokrok osvěty ve společnosti lidské kupuje se obětmi pro původy jejich více méně bolestnými. Král Jiří také k zastání své zásady přinucen byl přinésti v oběť nejen domácí a osobní blaho své, ale i pokoj a květ vlasti, o kterýž pečoval byl celou duší svou ode

Snad se mi podařilo na těchto několika malých ukázkách doložit, že základní ideový materiál k mohutné stavbě *Dějin národu českého v Čechách a v Moravě* měl František Palacký v podstatě přichystaný již v časech svého vědeckého mládí. I když jej v dalších letech rozhojňoval, modifikoval a doplňoval, na opěrných pilířích jeho úchvatného díla se nic podstatného neměnilo. Pokud některé rysy husitství v pozdějších letech aktualizoval (kupř. akcentováním slovanské myšlenky či zřetelnějším zdůrazněním národního nebo křesťanského momentu), dají se ve většině takových případů nalézt poměrně snadno dřívější náběhy.[67]

Nemohu proto souhlasit s pokusy, které se při významných jubileích vždy objevují a snaží se, leckdy účelově, definovat, co z odkazu význačné osobnosti zastaralo, a co přežilo. Kdybychom takto přistupovali k Palackého dílu a vytrhovali z něho jednotlivé části, bylo by naše počínání ahistorické a směšné. Odmítat kupř. Palackého národní zaujetí a vyzdvihovat všelidské ideály a křesťanská východiska není možné, neboť všechny tři komponenty tvořily v jeho pojetí propojený a nedělitelný celek. Naše zjištění tedy jednoznačně dosvědčují velikost a názorovou i mravní integritu mimořádného zjevu hodslavického rodáka, který byl hotovým člověkem již při dovršení jinošského věku.[68] Pro mnohé české vědce, tak snadno měnící postoje a ochotně podléhající módnímu vlnobití, může František Palacký i s odstupem dlouhých desetiletí sloužit jako vzor i výzva.

---

mládí. I jakož někdy M. Jan Hus utrpěl za osobené právo svobodného zkoumání a osobního přesvědčení ve věcech víry, kteréhož za našeho věku prožívá již celý svět, tak i Jiří z Poděbrad, podnikav tolikerá protivenství hlavně za příčinou vymanění se z poručenství hierarchického, stal se mučenníkem idey státu moderního." Tamtéž, s. 452–453.

[67] Proto považuji za jistou konstrukci rozlišovat mezi tzv. Palackého prvním (rozuměj z roku 1861) a druhým (v definitivní verzi *Dějin*) pojetím husitství. Tak činil kupř. J. Fischer: *Myšlenka a dílo I*, s. 171–186. Podobné rozlišení je vzhledem k existenci starších historikových prací problematické a nebere náležitě v potaz setrvalé pozitivní hodnocení husitské epochy.

[68] Závěry této stati tak souznějí s názory několika badatelů, v zásadě však dospívají ke stejnému postřehu jako Josef Válka v skvostné eseji *Než se stal historikem*, Dějiny a současnost 20, 1998, č. 3, s. 6–12. Její znění jsem ovšem při koncipování příspěvku ještě neznal. Ke svému výkladu musím nyní připojit Kořalkovu interpretaci Palackého hesel v Brockhausově encyklopedii z roku 1832; v zásadě se neliší od pojetí obsaženého již v *Geschichte der schönen Redekünste bei den Böhmen*. Viz Kořalka, Jiří: *František Palacký*, Praha 1998, s. 140–142.

KDYŽ FRANTIŠEK POTKAL HYNKA

Postmoderní badatelé označují koncentraci významných událostí v krátkém časovém úseku jako uzlový bod dějin.[1] Z hlediska procesu, který jsme si zvykli nazývat národní obrození, patří nepochybně k takovým uzlovým bodům léta 1835–1837. Podívejme se na toto rozpětí blíže. Na jeho počátku nacházíme publikovaný první díl Jungmannova *Slovníku česko-německého*,[2] 23. dubna 1836 vydal Karel Hynek Mácha vlastním nákladem geniální básnickou skladbu *Máj*[3] a po polovině října téhož roku rozesílal František Palacký přátelům autorské výtisky prvního svazku *Geschichte von Böhmen*.[4] V krátkém sledu tak světlo světa spatřily tři práce, dosud považované za konstitutivní díla české jazykovědy, beletrie a historiografie, díla nepochybně kanonická, která nelze pominout v žádném kompendiu o českých dějinách a kultuře 19. století. A to nezmiňujeme Šafaříkovy *Slovanské starožitnosti*, pokládané v tehdejší době za vrcholný vědecký výkon, který však další bádání poměrně rychle antikvovalo.[5] Svým způsobem mohli přívrženci českého národního hnutí vnímat jako svůj úspěch též korunovaci Ferdinanda V. českým králem 7. září 1836, aniž ovšem tušili, že jde o korunovaci

---

1 Studie vzhledem k limitovanému rozsahu eviduje jen nejdůležitější prameny a literaturu.

2 Jungmann, Josef: *Slovník česko-německý. Díl I. A–J*, Praha 1835. Slovník vycházel po jednotlivých sešitech v čtvrtletních intervalech. První sešit prvního dílu byl vytištěn již roku 1834, Jungmann práci dokončil na sklonku roku 1833.

3 K vydání *Máje* Janský, Karel: *Karel Hynek Mácha. Život uchvatitele krásy*, Praha 1953, s. 263–264; *Literární pouť Karla Hynka Máchy. Ohlas Máchova díla v letech 1836–1858*, P. Vašák (ed.), Praha 1981, s. 13.

4 Palacký, František: *Geschichte von Böhmen. Grössentheils nach Urkunden und Handschriften. I. Band. Die Urgeschichte und die Zeit der Herzoge in Böhmen bis zum Jahre 1197*, Prag 1836. K době vydání díla Kořalka, Jiří: *František Palacký (1798–1876). Životopis,* Praha 1998, s. 165.

5 Šafařík, Pavel Josef: *Slovanské starožitnosti I. Oddíl dějepisný*, Praha 1837.